

INTERVJU SA GARENTINA KRAJOM

Priština | Datum: 3. i 17. maja, 2017

Trajanje: 158 minuta

Prisutni:

1. Garentina Kraja (Intervjuisana)
2. Aurela Kadriu (Vodila intervju)
3. Donjetë Berisha (Kamera)

Simboli komentara u transkriptu neverbalne komunikacije:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava gestovima

Ostali simboli u transkriptu:

[] – dodatak tekstu da bi se bolje razumeo

Fusnote su redaktorski dodaci koje daju više informacija o mestima, imenima ili o izrazima.

Prvi deo

Garentina Kraja: Ja sam Garentina Kraja. Trenutno predavačica na Američkom univerzitetu na Kosovu. Inače bivša novinarka i bivša presiden... ne, bivša savetnica Predsednice Kosova, Atifete Jahjage.

Aurela Kadriu: Garentina, da li biste mogli da nam kažete nešto o vašem ranom detinjstvu i o vašoj porodici? Kakva je bila vaša porodica? Kakav je bio vaš život?

Garentina Kraja: Dakle, ja sam najstarije dete u porodici od nas petoro, mislim, bilo nas je petoro dece. Moj otac je pisac, zapravo, novinar. Počeo je da se bavi novinarstvom '70-tih ili krajem '70-tih, iskreno rečeno, od kada je počeo da studira u Prištinskom univerzitetu. Moj otac dolazi sa sela Krajina u Crnoj Gori, zapravo iz regiona Krajine, selo Kštenja. Došao je na Kosovo. Mislim, o njemu ima jedna posebna priča. Dok je njegova porodica, u stvari njegova braća su izabrali put emigracije za Ameriku, u međuvremenu moj otac je došao u Prištinu i počeo da studira albanski jezik i književnost na Prištinskom univerzitetu, koji se otvorio tada 1974. godine. Znači, on je među prvim generacijama Prištinskog univerziteta. Tamo se upoznao sa mojom majkom, koja dolazi iz okoline Istoka, iz jednog sela, to je selo Crnce. Ona je, verujem, zapravo prva žena u svojoj porodici koja je, koja je studirala. I majka, isto kao i moj otac, je studirala albanski jezik i književnost na Prištinskom univerzitetu.

Sada, ja kao najstarije dete, u stvari nije bilo nešto posebno, nešto... kod nas malo više... znači, istovremeno sam bila možda najrazmaženije dete u mojoj kući, ali i dete sa najviše obaveza, pošto sam bila najstarija i trudila se da budem dobar primer za ostalu decu, recimo za moje sestre i brata. Znači, sestra Arzana, brat Vegim, druga sestra Vesa i Gresa je naša najmlađa sestra. Između mene i Grese je razlika oko dvanaest godina, što je jako dobra stvar sada jer mi Gresa pomaže da se uključim i da budem u toku sa aktuelnostima nove generacije na neki način, da vidim kako oni razmišljaju, kako funkcionišu. Jer sa ostalima, tu i tamo, nije velika razlika u godinama.

Škola... sada ću početi od mojih prvih sećanja, znači, među njima bih izdvojila školu. Išla sam u školu, tada „Josip Broz Tito” u to vreme... „Josip Broz Tito” je bio na Sunčanom bregu, mi smo tamo živeli. Preselili smo se u drugi stan. Živeli smo na Sunčanom bregu, a onda smo sišli u Ulpianu, ali pošto sam bila bliska sa mojom učiteljicom i mojim drugaricama u razredu zbog toga nisam promenila školu, i u stvari tako sam napravila dodatne obaveze mojim roditeljima. Pa, možda zato što sam bila najstarije dete, ne znam, oni su me slušali i podržavali su me da ne menjam školu.

Vodili su me svaki dan do škole i dolazili da me pakupe. U ono vreme nije bilo lako da se ide po gradu, zato što nije bilo toliko automobila. Moji roditelji su imali kola, ali generalno nije bilo mnogo kola. I autobusa, nismo ih mnogo koristili. Tako da su, tokom mog odrastanja, moji roditelji dobili dodatnu obavezu da dolaze po mene, samo da mi ne bi pokvarili onu ideju i toplinu u zajednici koju sam bila stvorila u školi „Josip Broz Tito”.

Zatim, ostali doživljaji koje imam u sećanju, znači, ostale stvari kojih se sećam iz osnovne škole su uglavnom *uneventful* [bez značajnih događaja], ništa važno, do petog razreda ili šestog razreda, kada je počelo... Mislim da je te godine... Dakle, ja sam tada, u to vreme, imala dvanaest godina, znači '88. sam imala deset godina, '90-tih sam imala dvanaest, bila sam u petom-šestom razredu kada je počela segregacija u školi, kada smo počeli da idemo, kada se promenilo ime škole, i kada smo zapravo počeli da se suočavamo sa fizičkim barijerama unutar škole, kada su odvojili albanska odeljenja od srpskih.

Naravno, škola je zbog toga paralelnog sistema funkcionisala po drugačijem rasporedu. Učionice sa albanskom decom bile su pretrpane. Odeljenja su bila velika. Naravno, Priština je tada bila manja, ali i škola je bilo manje. Ne sećam se neke velike promene iz tog vremena, osim fizičkih barijera koje su postavljene u školama, i koje su onemogućile komunikaciju između Albanaca i Srba. Mada ni ranije nije bila neka... ne sećam se da sam imala toplu komunikaciju, ali ipak, ovo je bilo, kako da kažem, počela su da se stvaraju dvostruka iskustva.

Znači, već smo počeli da vidimo realnost koju smo doživljavali u paralelnom sistemu, osim represije koju smo konstantno doživljavali. Naravno da škola nije bila jedina uspomena, jedino sećanje. Škola je uvek bila teret. Počela je da bude teret u smislu da smo morali da idemo svakog dana. Ali ono što je bilo još impresivnije u to vreme bili su protesti koji su se dešavali '88,'89. I jedna nemir u kući, u smislu da su roditelji bili vazda zabrinuti.

Znači, to je bilo vreme kada su moji roditelji, moj otac je radio u *Rilindja*, majka je radila, ona je predavala albanski jezik u Srednjoj tehničkoj školi u Prištini, i mi kao deca smo na neki način bili izloženi, a ne izolovani od razgovora koje su oni vodili u kući. Mi smo živeli, kao što sam rekla, u stanu i često smo videli.... Naši roditelji bili su, znači, jedna srednja klasa i njihovo društvo je bilo srednja klasa Kosova... znači, novinari, sećam se direktora Televizije Prištine u to vreme, Agima Malje, znači to su bili prijatelji mojih roditelja, različiti pisci, uvek su dolazili kod nas ili smo mi išli kod njih.

Imali su i decu skoro naših godina, družili smo se. Ali, ponovo kažem, nismo mogli da budemo potpuno izolovani od onoga šta se događa van našeg stana. I, zapravo, razgovori koji su vođeni u našem prisustvu, u kasnim časovima, bili su o situaciji, o aktuelnom stanju na Kosovu. Sećam se kada smo se vraćali od prijatelja mog oca iz Dardanije na Sunčani breg u to vreme verujem, ili možda u Ulpianu, gde smo se preselili i živeli kasnije, često smo morali da prođemo pored studentske menze u kojoj su studenti protestovali. Mislim da su tad organizovali štrajk gladu.

Ako ne grešim, bila je '87. ili '88. godina kada su već počeli, znači, kada je počelo da se pogoršava stanje na Kosovu. Naravno, mi smo malo razumeli, makar sam ja malo shvatala šta se događa, osim što znam da se ta zabrinutost osećala i u našoj kući...

U to vreme moji ujaci su bili angažovani u pokretu *Ilegalja*,¹ i iako ja kao dete nisam možda shvatala dimenzije njihove delatnosti, ili njihove političke stavove, i nisam... Kao dete se sećam da su uvek pazili kada su govorili, naročito kada sam ja bila tu, kao starije dete u porodici, oni su pazili da ne govore o svojim aktivnostima. Delimično zato što je bila takva klima, sa političkim čistkama, mogao si da izgubiš posao, da te pretresaju, hapse ako je bilo indicija da si imao bilo kakve veze sa pikretom u to vreme.

Naravno, ja ni dan danas i dalje nemam jasnu predstavu šta su u stvari radili moji ujaci, osim što znam da su u njihovim kućama bile česte racije. Istovremeno, znam da se to na neki način odrazilo na situaciju u mojoj porodici. Znam da su nas majčini rođaci često zvali telefonom rano ujutro da joj kažu da je neki ujak uhapšen ili da je opet bila racija u nekoj od njihovih kuća [u potrazi] za oružjem ili raznim zastavama, plakatima. I sećam se, mislim, sećam se (plače)... moja majka je skroz bila rasejana zbog ovih događaja, znači, onoga što se dešavalo njenoj porodici.

Da, naravno, uvek sa velikim strahom da to izrazi pred nama. Delimično zbog posledica koje bi ona i moj otac mogli da imaju, ona... ali i njena porodica. Jedan od mojih ujaka, brat moje majke, je ostao malo duže u zatvoru, duže od ostalih. Drugi su hapšeni povremeno. Kad god je bio neki incident na Kosovu, oni su bili jedna od prvih porodica obeleženih za racije i hapšenje. I, naravno, dobijali su batine i bili su maltretirani na više načina za vreme dok su bili u zatvoru.

Majka je više puta pokušavala, mislim, i otac, oboje su pokušavali da nas zaštite da ne čujemo neke detalje, da ne znamo detaljno šta se dešavalo. Ali, mi smo bili deca na kraju dana i ja sam sve radila da bih shvatila šta se događa, šta, šta se stvarno dešava mojim ujacima. Nije, da ponovim, danas imam 38 godina, prošlo je dosta vremena, skoro 30 godina od tada, ali ja i dalje ne znam detaljno. Jedino što znam je da se oni osećaju da su dali svoj doprins, kao i mnogi drugi ljudi koji su dali svoj doprinos za Kosovo, za ono što će se dalje razviti. Mislim, nezavisnost i odvajanje Kosova od Jugoslavije, Srbije.

To je manje-više ono čega se sećam iz '80-ih. Govorim o periodu '86-'89. Onda, '89, sećam se da su otac i njegovi prijatelji sedeli u našij dnevnoj sobi.... Sećam se da je otišao na posao, znam da je išao na kafu u kafić „Elida“. To znam kao važne tačke njegovog života. Njegov rad u *Rilindja*-i, prvo kao novinar koji pokriva kulturu, onda kao urednik kulture. Mislim, novine koje je svaki dan donosio kući i žudnju da ih pročitamo, iako nismo shvatali šta se dešava.

Naravno, moj otac je radio u okolnostima cenzure i auto-cenzure iz vremena Komunističke Jugoslavije. Znači, u vreme kada si možda imao privilegiju da budeš na određenom radnom mestu, ali si morao da cenzurišeš sam sebe za uzvrat, ili makar da pišeš na način, da budeš kritičan na način koji će dozvoliti novinama da nastave da izlaze, a tebi da imaš posao. Ali, u isto vreme, doprinositi dubljem razumevanju onoga što se dešavalo na Kosovu.

Kao što sam rekla, iz '89. se jasnije sećam tih sastanaka manjih grupa očevih prijatelja u našem stanu i straha, ali u isto vreme i entuzijazma za budućnost. Mislim, sećam se oca sa tranzistorom u ruci kako pokušava da sluša vesti, srpsko izdanje u to vreme, ako ne grešim BBC ili Glas Amerike, Slobodna Evropa, te stanice... kao jedini preostali mehanizam, kao jedinu preostalu vezu sa ostatkom sveta.

¹ Alban.: *Ilegala*, savez ilegalnih militantnih grupa koje su se borile za odvajanje Kosova od Jugoslavije i ujedinjenje sa Albanijom tokom Titove Jugoslavije.

I sećam se u to isto vreme, provodili smo mnoge novogodišnje noći sa ujacima u Istoku. Sećam se da sam pokušavala na neki način da uhvatim... mislim, ta sredstva su unapređena, iako primitivna, pokušavali smo da uhvatimo TVSH [Televiziju Albanije] u to vreme, na TVSH je bilo puno zabavnih emisija za Novu godinu. Jer moja, porodica, iako smo živeli u Jugoslaviji, nikad nije negovala ideju bratstva i jedinstva, što je, verujem, delimično bilo pod uticajem iskustva moje majke i njene porodice sa jugoslovenskim sistemom, ali i mog oca, mislim, moj otac, tačno je da je došao iz Crne Gore, ali je obrazovan u duhu Kosova i prihvatio je Kosovo kao svoju domovinu.

I on je bio politički angažovan na unapređenju stvari na Kosovu, stvaranju otpora, početaka mirnog otpora. Bio je deo uže grupe koja je osnovala Demokratski savez Kosova [DSK] kao pokret za nezavisnost ili kao pokret koji zahteva pravo na ocepđenje Kosova, kao druge jugoslovenske jedinice. Mislim, raspad Jugoslavije je tek počeo i Albanci sa Kosova... suočili su se sa potrebom da se mobilišu, ili da drugačije kažem, jer bi možda trebalo da budemo subjektivniji, moj otac, zajedno sa svojim bliskim prijateljima, je to video kao trenutak da daju glas svojim zahtevima, da oblikuju i daju glas zahtevima kosovskih Albanaca, Albanaca iz bivše Jugoslavije, da zahtevaju nezavisnost.

To je manje-više... I sećam se... treba da vam kažem jedan detalj jer na neki način verujem da me je i profesionalno inspirisalo (smeh), što je na neki način po sebi iznenađenje. U ono vreme, mi deca smo voleli da gledamo Treći kanal, delovao nam je inovativnije... To je išlo uz našu želju da gledamo MTV, da gledamo i da komuniciramo na engleskom. U to vreme, Treći kanal je emitovao serije, ili noćni program, ja se sećam serije *Midnight Caller* [Poziv u ponoć] i lika Džeka Kiliana. Ne znam, možda prva veza sa svetom, prva veza sa engleskim jezikom se desila otprilike u tom periodu.

Znači, odrasli smo sa tom serijom. U to vreme, nije bilo mnogo toga na Kosovu ili u Prištini. Ne sećam se da sam mnogo izlazila ili da sam se negde igrala. Sećam se samo kako sam gledala TV ili sećanja na proteste i događaje u mojoj porodici. Ne mn... ja nikad nisam bila u centru događaja, ali sam uvek posmatrala sa strane.

Aurela Kadriu: Da li su vaši roditelji otpušteni s posla tokom '90-tih?

Garentina Kraja: Da. Zapravo, pre nego što su otpušteni.... Majka je radila u prosveti. Kada se dogodilo paralelni sistem, kada je doneta odluka o paralelnom sistemu, majka je predavala u Tehničkoj školi, u kućnoj školi. Tokom '90-tih, rođena je moja mlađa sestra i majka je bila na porodičkom bolovanju.

Naravno, kao što se desilo i svima drugima, i *Rilindja* je zatvorena. Otac, mislim, njegov novinarski rad u *Rilindji* je završen u trenutku kada je zatvorena *Rilindja* u Prištini, to jest, zatvorila se za njih. Moj otac je nastavio da radi na stvaranju Informativnog centra DSK, pretpostavljam da se zvalo Informativni centar Kosova. Znam da je njihova kancelarija bila u Čafi na drugom spratu i tu su izdavali časopis *Ora*. Otac je radio u tom časopisu. Znači, on je, realno, on je organizovao podršku za mobilizaciju DSK, Demokratskog saveza Kosova.

Aki, kao što sam rekla na početku, čak i danas kad pokušavam da pričam s njim, ideja nije bila da se stvori politička partija, ideja je stvarno bila da se mobiliše pokret, sa svim nedostacima tog perioda, kao što je, možda, monopolizacija političke scene Kosova, ali, međutim, zbog... ovaj ideal je bio toliko

važan i imao je veliku težinu. Demokratski savez Kosova je bio važan u kosovskim selima tog vremena. Veliki deo aktivnosti mog oca se odnosio na širenje DSK po selima i gradovima Kosova.

Zato se, tokom ovih godina, jedva sećam da je otac bio kod kuće. Sećam se kako se vraća, vraća se sa terena, sa dugih sastanaka koji su se održavali negde u Prištini. I to vreme, sećam se da smo većinu vremena provodili kod kuće sa mamom. Nekad su nas čuvala mamine starije učenice, mislim, devojke koje su bile mamine učenice u srednjoj školi, a u to vreme su studirale. I mama bi ih nekad pitala za pomoć i da nas pričuvalu kod kuće.

Sećam se, znači, sećam se tog perioda sa mnogo odlazaka i vraćanja kući. Maminog velikog straha za oca. Sećam se da je ostajala budna do kasno u noć, čekajući ga da se vrati kući. Živeli smo na prvom spratu u Ulpijani i znam da je majka često gledala na ulicu iz kuhinje i često se sećam majke... (plače), sećam se majke pored prozora, kako čeka oca.

Sećam se 1992. godine kada, znači... nikad nisam bila svesna toga da je ocu preporučeno, traženo, faktički je dobio savet od prijatelja koji su imali informaciju da je njegovo hapšenje eminentno... nisam znala za to. Izgleda da je to bilo nešto što se desilo jako brzo. Ja sam se toga dana vratila... išla sam u [gimnaziju] „Dževdet Doda“. Nisam... nisam bila u sistemu školovanja po kućama, ali mi... Školu sam završila, gimnaziju „Dževdet Doda“, ta škola je imala svoju zgradu, danas gde je katedrala.

To je bila vrlo stara zgrada. Znam da često, kad smo bili ljuti na ljude, jer su se naši drugovi, koji su išli, na primer, u gimnaziju „Ivo Lola Ribar“, kasnije „Sami Frašeri“, žalili jer je njihovo iskustvo školovanja bilo toliko drugačije od onih koji su išli u „Dževdeta Dodu“. Jer smo mi bili u zgradi. Sećam se da je naš način da se konfrontiramo sa njima bio da kažemo: „To nije škola. Nekad je bilo štala, ne izgleda kao škola.“ Zapravo, izgledalo je više kao škola nego „Ivo Lola“ ili „Sami Frašeri“ kasnije.

Mi makar nismo morali da sedimo po podu i pišemo jedno drugom na leđima. Imali smo klupe. I možda smo stvorili, u školi, stvorili smo paralelnu stvarnost paralelnom sistemu, gde smo pokušavali da stvorimo neku dinamiku, bilo sa recitalima, ili sa pozorišnim grupama, ili sa novinama. Imali smo grozne novine, ali smo makar imali aktivnost koja nas je držala zajedno posle škole. I sećam se 1992, mislim, moje prve godine u gimnaziji „Dževdet Doda“... inače sam bila jako loša iz matematike, to je nešto što me je godinama pratilo bez obzira koliko vremena sam uložila da to poravim...

Bila sam u prvoj godini gimnazije. Kad sam se vratila kući, zatekla sam mamu kako kuva ručak. Bila je sama kod kuće, ne znam da li su moje sestre bile kod kuće ili ispred zgrade... jer smo se često igrali ispred zgrade. To skoro ne može da se zamisli danas, ali u to vreme smo tamo provodili najviše vremena, i ispred zgrade se odvijao sistem obrazovanja paralelno sa onim u školi, igrali smo između dve vatre i čudnu igru sa kamenjem koju smo zvali „džamija“, odbojku... sve. Imali smo samo jednu loptu možda u celom kraju, ali, kažem vam, to je za nas kao decu bilo drugo obrazovanje i stvaranje neke vrste zajednice unutar zgrade. Bili smo manje-više istih godina, sa nekoliko godina razlike.

Naše porodice, kao što sam vam ranije rekla, su bile porodice srednje klase. Intelektualci, obrazovani roditelji, deca koja su bila okružena knjigama. Ali striktno srednjoklasni društveno-ekonomski status, skromno. Nismo mnogo propuštali, ali smo bili skoro isto obučeni. Imali smo po jedan par farmerki, mislim, kupovali smo ih jednom godišnje i nosili ih svaki dan. Patike, ako ste imali sreće te godine, niste ih nasledili od nekog drugog. Na primer, moje sestre su uvek nosile moje patike. Ne znam da li su

ikada dobile nove. Ali, pošto sam bila najsatrije dete u porodici, imala sam sreću da skoro uvek kupujem nove (smeh).

I, dakle, bili smo manje-više isto obučeni. Jeli smo iste stvari. Imali smo, bili smo okruženi istom literaturom. Prevodi, kad sad pomislim o prevodima, *Rilindje*, nisu bili Bog zna šta, ali smo sa njima rasli. I, naravno, sa ostalim aktivnostima koje su stvarale i jačale naš osećaj zajednice. Ali neodvojivi deo našeg detinjstva je bilo igranje ispred zgrade... i tako smo to i zvali, „ispred zgrade“. I možda je to bio svetao trenutak tog detinjstva, jer nisi imala... znala si ljude koji su živeli u kraju, znala si decu i stvarala prijateljstva u toj zajednici. To nas je mnogo više povezivalo nego činjenica da smo komšije.

Vratila sam se iz škole. Nađem majku, sprema ručak. Pitam: „Gde je tata?“ Nisam dobila odgovor (plače). Pitam ponovo. Kaže mi: „Tata je morao da ode. Ne znamo kad se vraća. Ne znamo da li se vraća“. On je bio... normalno da majka nije mogla da mi kaže detalje jer smo se uvek plašili da će neko doći da pretrese kuću ili da nas vodi na ispitivanje, šta smemo da znamo i šta ne smemo da znamo. Koliko dugo možemo da čuvamo tajnu? Da li ima šanse da ćemo nekom nešto reći? I znam da smo doživeli jednu izuzetnu tišinu i veliki strah za oca i njegovu sudbinu (plače).

Čekali smo pored telefona celoga dana samo da saznamo gde se nalazi. Naravno, nisu nam rekli maršrutu. Rečeno nam je samo kada je stigao u Albaniju, s kim god da je majka bila u kontaktu, rečeno nam je da je tata dobro stigao i da je sve u redu, što znači da... on se spasio i sada.... Albanija, u ono vreme, komunizam samo što je srušen. Kod njih je bilo.... I tamo je bilo nemira. I tamo nije bila dobra situacija. Ali ipak, računali smo da je stigao na sigurno, tamo gde više nema opasnosti za njega.

Dok smo mi ostali, znači, u Prištini. U ono vreme, iako se Albanija otvorila, mi smo nastavili da budemo pod okupacijom, ili smo nastavili da budemo pod opsadom... u to vreme je bila gvozdена opsada u Prištini. Puno policajaca. Imali smo negde nekoliko mesta, samo nekoliko mesta, gde smo mogli da se krećemo '92. Koliko se sećam, bilo nam je dozvoljeno da idemo, makar je meni to bilo na putu između kuće i škole, od „Dževdeta Dode“, trebalo mi je deset minuta. I ako nismo išli kući, skupljali smo se po raznim malim kafićima koji su radili u to vreme, Santea i Queens.

Znači, i dan danas postoji onaj kvart sa kafićima, na putu do Bulevara Bila Klintona. Bili su blizu naše škole. Tu smo se često skupljali. Posle, kada smo završili školu, tamo smo odlazili kad smo imali neku marku sa sobom. Ko je imao [marku], uzeo bi nešto za piće, a oni koji nisu bi samo sedeli. Nisu nas terali iz kafića zato što nismo imali para. Ali uopšte, znači, pamtim celu Prištinu kao jednosmernu ulicu. Do kuće, do škole, do nekog od tih kafića. Godine '92. i '93. su manje-više takve u mom sećanju.

Šta sam zaboravila da kažem je da sam tokom tog perioda išla u Ameriku da posetim stričeve, i tamo sam počela da učim engleski i da vidim svet. Da vidim kako ljudi žive u normalnim okolnostima i da vidim da nešto u mom životu, nešto na šta sam navikla, nije normalno na drugim mestima. Možda sam bila premlada da artikulišem tu razliku na način na koji radim to danas, ali znam da sam bila impresionirana.

Kada sam se vratila, naročito drugi put... zatim sa sestrom na drugoj godini studija, imala sam 16 godina kada sam ponovo otišla u Ameriku, bile smo kod strica, prvo u Konektikatu, Norvok, Konektikat, zatim drugi put, ne drugi put, nego smo jedan deo našeg raspusta provele kod strica u Čikagu, a drugi deo kod drugog strica. I naše iskustvo i iskustvo stričeve dece se razlikovalo kao dan i

noć. Možda nas je ovo, mislim, impresioniralo, ne znam kako da artikuliram kako nam je to izgledalo, ali znam da sam razumela da način na koji smo mi živeli na Kosovu, kako je naša porodica živela na Kosovu, moji roditelji na Kosovu, to nije bilo normalno na drugim mestima.

I tokom ovoga leta dok sam bila kod strica, naročito drugi put, znam da sam učila engleski, čitala sam romane Danijele Stil (smeh), stidim se da priznam da su moji prvi koraci u književnosti bili sa Danijelom Stil. Ali mi je to zapravo pomagalo da naučim engleski, pošto je to bio jako jednostavan jezik za čitanje. I kad sam se vratila, znate, mogla sam slobodno da komuniciram na engleskom.

Sada, da se vratim, jer pravim digresije dok pričam, da, ali hoću da ostanem oko '92. i priče o očevom odlasku od nas. Majka je nastavila još neko vreme da predaje u Tehničkoj školi. Ali, za nju je to postalo, mislim, biti samohrani roditelj koji se stara o petoro dece kod kuće... I tražila je odsustvo s posla. Ostali smo u Prištini, u našem stanu. Jer u to vreme, iako Srbija nije bila fokusirana na Kosovo... držala je Kosovo pod gvozdenom policijskom represijom, ali nije bilo rata. Bila je segregacija i produbio se aparthejd ovde...

Nije bila slobode kretanja, nismo imali slobodu kretanja, znači, nismo mogli slobodno da idemo u Albaniju da posetimo oca. Često smo se sretali sa njim... mislim, ne tako često, jer se ponekad ne bismo videli po šest meseci, pa ponekada bi prošla i godina da nismo videli oca... bili smo pronašli jedno neutralno mesto, stričevu i bakinu kuću u Ulcinju, tu smo se manje plašili za njegovu i našu bezbednost. Tu smo ga posećivali. Otac nije mogao da izlazi iz kuće. Došao bi ilegalno preko Skadarskog jezera, čamcem, da bi mogao da dođe da nas vidi. A mi smo putovali autobusom. Išli smo da vidimo oca.

Naravno, nikada nismo lako prošli sve do momenta sastajanja, mi nismo... nismo imali mobilni telefon, nismo imali način da komuniciramo ni na koji način dok ne bismo stigli. Ali uvek smo bili u velikom strahu na putu do Ulcinja iz Prištine, i očekujući njega da stigne u Ulcinj iz Albanije, mnogo smo se plašili jedni za druge. Ova putovanja, znači, u većini slučajeva nisu bila neobična, već skoro obična, osim u vreme kad je situacija na Kosovu počela da se pogoršava, govorim o '94. i '95.

Tada su počeli da skidaju mladiće iz autobusa, na liniji Priština-Ulcinj. Opet, znali smo šta se dešava, tražili bi ličnu kartu i pasoš. Mladići koji su bili u godinama za vojsku, što znači 18 godina i stariji, ako bi neko takav bio u autobusu, skinuli bi ga. U autobusu tišina, niko ništa ne govori sve dok se ne vrate. Znači, uvek je bila ova muka, stres oko ovoga, mislim, mi se prezivamo Kraja, uvek smo se plašili da možemo imati posledice zbog očevog angažmana u formiranju DSK.

Tokom '92, znači, od oca je traženo da otvari misiju, sada možda grešim oko datuma, ali od njega je traženo da otvori predstavništvo Kosova u Albaniji. I to je bilo njegovo poslednje angažovanje za DSK. Nakon toga, tata se udaljio od DSK. Kako je objašnjeno meni kao mladoj odrasloj osobi, kao adolescentkinji, njegova ideja ili vizija šta DSK treba da postane nije bila u skladu sa onim što je DSK postao. Moj otac i njegovi prijatelji su osnovali DSK kao mehanizam za mobilisanje, kao što sam ranije rekla, kao pokret za nezavisnost, možda pokret za političku emancipaciju Kosova, građana, ljudi Kosova, ali onda se pretvorio u političku partiju.

I ovo je trenutak kada je moj otac prekinuo odnose sa DSK. Dao je ostavku i napisao knjigu *Vite të Humbura* [Izgubljene godine]. Znači, bilo je i drugih događaja koji su se istovremeno događali u

njegovom životu. On je nastavio da živi u Tirani. Mi nastavljamo da živimo u Prištini. On nastavlja da radi u Rilindja u egzilu. Mi, ja sa sestrom, sa sestrama, bratom i majkom, nastavljamo da živimo na Kosovu. Sa velikim poteškoćama, naravno, ali ne obič... znači, osim što nam je nedostajao otac, što je dodatno, mi smo živeli manje-više isto kao što je živela naša generacija u to vreme na Kosovu. Sećam se moje majke i njenih drugarica kako su se šetale od radnje do radnje da bih pronašle nešto na sniženju ili nešto jeftino da kupe. Mislim da je ovo bilo iskustvo mnogih kosovskih porodica u to vreme.

Drugi deo

[Nastavlja priču iz prvoga dela]

Garentina Kraja: Paralelno sa ovim, ovim stvarima koja se događaju u mojoj porodici, u mojoj kući, dolazi do obnove recimo, pa možda i nije obnova, nego uspostavljanje moje generacije. I ovde dolazi jedan značajan deo moga života, u početku sa katoličkom crkvom na Kosovu, koja je u to vreme počela da organizuje razne kurseve engleskog i italijanskog. Katolička crkva je bila u našem naselju i često smo odlazili na vanškolske aktivnosti. Oni su posle počeli da nam pomažu da izdajemo novine, zapravo liflet... ali ja ću to danas zvati novine jer nismo imali ništa bolje... gde smo pisali manje ili više, članke, ako ih pročitate danas, liče na pismene zadatke. Ali opet, i to je pomoglo da se stvori jedna zajednica, jedna zajednica odgovornosti, jedna vanškolska aktivnost.

Pošto sam naučila engleski ili sam se nadala da sam naučila engleski u Americi, kada sam se vratila, pokušala sam da organizujem jedan mali kurs za druge, da druge učim engleski. I sećam se, u jednoj improvizovanoj učionici unutar crkve, napravila se grupa i pokušali smo da učimo engleski. Istovremeno, ja sam pokušala, znači, bila sam deo jedne šire grupe ljudi, zapravo zatvorene grupe ljudi koja je stvorila Post-pesimiste.

Post-pesimisti su bili, zapravo, jezgro je započeto u kući Nore Hafizademi. Nora je bila devojka iz našeg naselja koja je u to vreme studirala medicinu, zapravo, bila je u Srednjoj medicinskoj školi i nemam pojma kako, ali Nora je imala te kontakte sa... ljudima u inostranstvu. I sećam se lepo da su u početku okupili grupu ljudi u njihovom stanu. Bez neke jasne ideje, znači, ali sa idejom mreže, mreže mladih, koji su bili posebni u to vreme jer su imali sve petice, ili su bili deo vannastavnih aktivnosti u raznim oblastima i načinima u Prištini.

Na tom skupu bio je i Petrit [Seljimi]. Ja Petrita nisam znala do toga momenta. Mada smo bili u istoj školi, išli smo u „Dževdeta Dodu”... ili je možda ovo bilo na prvoj godini u „Dževdetu Dodi” i nismo imali priliku da se upoznamo ranije. Ali, okupili smo se tamo i krenuli iz Norine kuće. I možda Petrit može da da više detalja kako je došlo do toga da se iz Norinog prebacimo u njegov stan i kako su Post-pesimisti nastali.

Post-pesimisti su bili, ideja je bila da se stvori jedna grupa mladih iz različitih država ili jugoslovenskih republika i da razmenjuju, kao novi forum za diskusiju, da razmenjuju iskustva o raspadu Jugoslavije i kroz šta naša društva prolaze tokom propasti države. I istovremeno da se proba da se stvori kritična masa u tim zemljama. I danas, ne kažem da smo znali da smo stvarali kritičnu masu, ali išli smo i okupljali ljude koji su bili oko naše grupe, da ne kažem oko naše klike. Jer danas klika ima negativno značenje. Ali u to vreme, to su prosto bile grupe ljudi sa kojima smo se družili, ljudi koji su bili deo

časopisa *Shpresa* ili deo grupe za recital u „Dževdetu Dodi”, ili su bili angažovani u omladinskom forumu. Mislim, ljudi koji su dolazili... ljudi koji su želeli da budu aktivni.

Sada vidite, za nas koji smo živeli u paralelnom sistemu i sa bremenom nezaposlenih roditelja, rasturenih porodica kao rezultat političkih okolnosti na Kosovu, sa tim teretom situacije, policije, segregacije, jednosmernih ulica, stvarno... Post-pesimisti su nekako bili u sredini, između ove realnosti i MTV-ja. Mi smo skoro svi u ono vreme imali satelitske antene kod kuće i pratili smo muziku, gledali smo razne TV emisije. Naravno, nismo mogli da se oblačimo kao naša generacija, jer nismo imali finansije, ali smo pokušali sa onim što smo imali, da izgledamo lepo, da stvorimo imidž generacije. Znači, da pratimo norme i korake kojima ide naše društvo ili naša generacija van naših granica, van Kosova, van granica Jugoslavije, van ovoga rata.

I danas se divim kako smo mogli da živimo tako u dva paralelnih sveta. Ali, možda su Post-pesimisti bili ona sredina koja nam je pomogla, jer tu smo se skupljali, ljudi istog porekla, iako sa radikalno različitim iskustvima. I verujem da smo uspeali da razumemo koliko su bila različita naša iskustva odrastanja kada bismo seli jedni sa drugima, postajali smo svesni da nismo svi imali ista iskustva i da nismo svi razumeli šta se događa, nismo svi videli stvari na isti način. I možda nas je to na drugi način homogenizovalo kao grupu, pomoglo nam da postanemo grupa koja sluša mišljenje onog drugog. Nije uvek bilo lako. Za mene je bilo vrlo teško, da sedim u sobi prekoputa ljudi iz Srbije, na primer. Imala sam predrasude o njima, njih sam krivila za stvari koje su se lično meni događale, u mom životu.

Bilo je teško u uslovima u kojima smo se mi školovali, bez udžbenika, sa diktiranjem, pozajmljivanjem [knjiga od druge dece]. Knjigu, na primer, knjigu, Aljbana bi je koristila pre podne, a ja popodne da završim domaći, ili bismo radili domaći u grupi da bismo mogli da delimo knjigu. Bilo mi je teško da prevaziđem ova svakodnevna lična iskustva i budem otvorena za mišljenja mojih vršnjaka koji su dolazili iz Srbije. Mislim da smo ih u isto vreme učinili svesnim situacije u kojoj smo živeli na Kosovu i, naravno, to je išlo i na drugu stranu. Nisu baš svi oni bili krivi za Miloševićevu politiku i to je pristup na kome smo gradili duh Post-pesimista.

Nekako smo stvorili jedan paralelni univerzitet, i sa tim paralelnim univerzitetom, mislim, sa tim paralelnim univerzumom u kome smo i sami živeli, ali to nam je takođe pomoglo da se sačuvamo, da se sačuvamo i postanemo otvoreniji prema budućnosti. Znači, ideja je bila da sa Post-pesimistima probamo da projektujemo jednu budućnost, gde je rat završen ili gde rata nije ni bilo. Nada za nas na Kosovu je bila da se to nikada neće desiti, jer se rat desio našim vršnjacima u Bosni. Kad su oni dolazili na sastanke, sećam se jedne grupe iz Tuzle. U Tuzli u ono vreme nije bilo rata. Sećam se da sam razmišljala, mislim, gledala sam ih sa bolom i razmišljala da li ćemo i mi imati istu sudbinu.

Naravno, imali smo istu sudbinu kao i oni, ali to još nismo znali, I nekako smo pokušavali da uradimo sve što smo mogli da razbijemo *status quo* paralelnog sistema, obrazovanja koje je stvarno... koliko je teško bilo svaki dan ići u školu, a ne znati šta će ti se desiti sledećeg dana. Sutra nije postojalo u našem rečniku. U isto vreme, mislim, koliko je vizionarski bilo imati Post-pesimiste, imati prostor, možda bih danas to nazvala *safe space* [sigurno mesto], gde smo svi mogli da odemo, bez obzira na naš *background* [poreklo] i razgovaramo jedni s drugima otvorenog uma.

Unutar ove grupe, znači, bili smo privilegovaniji od drugih zato što u ono vreme niko nije putovao na Kosovu... a mi smo uspevali da odemo na razne konferencije u inostranstvo. I u tom smislu smo bili

privilegovani. Ali, istovremeno, pokušavali smo da ta iskustva vratimo kući, bilo kroz liflet „Post-pesimisti“ koji smo izdavali, bilo kroz različite aktivnosti koje su imale za cilj podizanje svesti kod ljudi u to vreme, različite izložbe koje smo pokušali da organizujemo, ili različite koncerte koje smo podržali. Naravno, nismo imali nikakve fondove, osim novca za stanarinu i koordinatora.

Za novine, sećam se da smo ja i Zana Ljuci išle od vrata do vrata firmi iz tog vremena da pitamo albanske vlasnike, da od njih tražimo po deset maraka kako bismo prikupili sredstva za izdavanje lista. Jer, naravno, trebao nam je novac da ga šampamo. Mi nismo bile plaćene, ali bio nam je potreban novac da šampamo list. Danas ako pogledate naslovne stranice „Post-pesimista“, videćete da su bile krativne. Većinom ih je Jehona dizajnirala. Mi smo protagonisti na većini, mi smo pisali, mi smo fotografisali... Ali bilo je vrlo, često stanem i razmišljam kako je bilo moguće da smo imali takav entuzijazam, s obzirom na sve što se dešavalo oko nas, s obzirom na *status quo*.

Možda je to bio jedini način koji nam je pomogao da opstanemo unutar ovih okolnosti. Održavali smo ovu aktivnost u životu manje-više do '97, u okviru Post-pesimista. Post-pesimisti su bila naša druga kuća. Postojao je debatan klub u kome smo pisali, to je bio klub u kome smo naučili grupnu dinamiku, grupa gde smo stekli najboje prijatelje. Moje društvo su odredili Post-pesimisti i oblikovali su me kao osobu, to iskustvo me je oblikovalo, kao i ljude koji su bili oko mene tokom '90-ih.

Aurela Kadriu: Koja je bila priroda članaka koje ste objavljivali u listu?

Garentina Kraja: Liflet (smeje se). Različita. Ja... jedno izdanje, na primer, mislim da je bilo posvećeno rok sceni na Kosovu, u Prištini. Pisali smo o raznim grupama koje su postojale u to vreme, o različitim bendovima koji su vežbali u jadnim uslovima. Naravno, ideja je da rok ostane živ preko ovih aktivnosti. Intervjuisali smo ljude, intervjuisali smo razne umetnike koji su stvarali umetnost u to vreme. Izložbe, razne izložbe su održavane, mislim, ako pretražiš „Post-pesimiste“ danas, stičeš utisak da je to bio dinamičan umetnički period u Prištini u vreme paralelnog sistema, ali zapravo nije bilo tako.

Ovo su bili samo skromni pokušaji jednog života, jednog glavnog grada ili jednog grada. Ali za nas je to možda bio mehanizam opstanka. Mi smo, dakle, u našim zajednicama, imali smo za cilj da podržimo pozitivne stvari koje su se dešavale u našoj zajednici. U isto vreme pokušavajući da stvotimo ime za Post-pesimiste. Ime. Ne želim da govorim individualno za nekog od nas, jer kao deca nismo imali takve ambicije... ne sećam se nikog od nas, možda su postojale ambicije u grupi, ali ja ne ne sećam da je iko od nas razmišljao o sledećih deset godina ili šta će nam se desiti.

Zapravo, za nas, danas, mislim da su ti članci bili sredstvo otpora protiv *statusa quo*, da se razbije *status quo*, i da se ojača jedan alternativni glas na Kosovu, mi nismo svi bili isti, nismo svi imali iste vrednosti kao naši roditelji. To ne znači da smo stvorili političku alternativu za to vreme, ali stvorili smo, kao što sam rekla, prostor gde smo se osećali jednakim i svi smo osećali slobodu da razgovaramo bez predrasuda, nadam se, jednih prema drugima i prema iskustvima drugih.

Aurela Kadriu: Da li je bilo izveštaja o nekom ubistvu koje se desilo u to vreme?

Garentina Kraja: Da. Mi, u stvari, sećam se, kada smo odrasli, bilo je ubistvo Armenda Dacija. Armendi... poznavali smo Armenda. To je bio mladić iz Prištine. Svi smo ga znali, svi članovi naše grupe. Možda ne lično, ali znali smo ko je on. Znali smo i njegove drugare. I kada su

ubili Armenda, zapravo je ubijen jedan od nas, realno, i videli smo da se približio rat, da je rat sada naš. I to smo uradili, objavili smo broj sa crnom trakom, ako ne grešim. Posvetili smo ga njemu, Armendu Daciju, jer smo se tako osećali. Nije da se stvari nisu dešavale, da nije bilo i drugih ubistava, ali ovo nas je pogodilo, jer je pogodilo našu zajednicu. I bili smo svesni rata, svesno koliko je rat blizu, jer je sad zapravo svako od nas bio meta.

Nakon ovoga izveštaja o Armendu, bio je još jedan izveštaj o ručnoj granati koju smo pronašli iza kancelarije Post-pesimista. Naša kancelarija je bila gde je danas Strip Depo, tu je bila kancelarija, kancelarija Post-pesimista. I iza kancelarije, ako ne grešim, zajedno sa Jehonom, da, sa Jehonom, pogledale smo pozadi i videle jednu ručnu granatu. Posle, ta ručna granata, zapravo njena slika, pojavila se na naslovnoj strani *Koha Javore*, sa istim upozorenjem. Jer smo u to vreme sarađivali sa *Koha Javore*. Počeli smo da se šampamo kao njihov dodatak. Naravno, prikupljali smo novac na isti način, jer je za štampanje potreban je novac, i to je bilo kao dodatak, kao deo *Kohe*.

Ali, znači, ništa se nije promenilo osim toga što smo sada počeli da budemo *mainstream*, znači od lifleta koji je deljen po kafićima, po školama, počeli smo da se prodajemo kao deo jednog političkog magazina. I da delimo naše iskustvo drugačijeg razmišljanja... da dajemo glas našoj generaciji koja u stvari nije bila ni generacija naših roditelja, ali nije bila ni generacija urednika *Koha Javore*-a u to vreme. Bila je to jedna potpuno nova generacija kojoj smo davali glas preko "Post-pesimista", kroz njihove zahteve i očekivanja. I ovo, znači, pamtim kao dva poslednja događaja vezano za novine.

Sećam se, kada smo počeli da rastemo, ali i kada je situacija na Kosovu počela da se pogoršava, sećam se Armenda Dacija i kada smo pronašli neeksplozivnu granatu iza kancelarije Post-pesimista u Prištini. Ja nisam, znači '96. sam završila srednju školu, zapravo '97. '96. je komunikacija sa Albanijom postala lakša. Mislim, dozvoljeno nam je da putujemo u Tiranu sa jugoslovenskim pasošem. I pošto su se te okolnosti promenile, moj otac je radio za *Rilindja* u egzilu, razmišljali smo da se ponovo spojimo kao porodica. Da odemo da živimo u Tirani nakon četiri godine razdvojenosti.

Ja sam otišla... mi svi smo otišli u Tiranu. Znači, tada smo svi bili u školskom uzrastu, skoro sva deca u porodici. Morala sam tamo da odem kao gimnazijalka. Uvek sa nekim *separation anxiety* [strah od odvajanja] sa Kosova. Otišla sam. Išla sam u gimnaziju „Sami Frašeri“ u Tirani. Skroz drugi svet sa skroz drugačijim problemima. Sa mnogo predrasuda o Kosovu, mnogo predrasuda o tome šta se događa... Kao neko ko je bio politički emancipovan, bilo mi je teško da shvatim tu realnost na početku, jer Albanija sa kojom sam ja odrasla je bila Albanija mog ujaka, TVSH² Razmišljali smo o Albaniji romantičrski, kao neka vrsta otpora prema Jugoslaviji, koja je nametnuta i mojim roditeljima i svima nama. I znam da sam doživela ogrmonu razočarenje... to veće...

Mene lično Post-pesimisti su naučili da razumem perspektivu drugog, nisam uvek bila otvorena prema toj perspektivi, delimično zbog okolnosti u kojima sam rasla i političkih promena koje su me oblikovale pre nego što su to stigle da urade škola i ulica. Pomogli su mi da razumem perspektivu drugog i pomogli su mi da budem politički više emancipovana i obrazovana. Ni u jednom trenutku nisam imala dilemu oko toga šta se dešavalo na Kosovu, i kako sam odrasla, razumela sam koliko je nestabilna situacija u kojoj smo bili.

² Radio Televizija Albanije [Radio Televizioni i Shqipërisë], u to vreme nije imala signal ili je slab signal ponekad mogao da se uhvati u Metohiji. Kasnije je ova televizija mogla da se gleda preko satelitskih antena.

Jedan opis Tirane, znači, kad su se srušile moje iluzije o Albaniji. '96, kada smo bili, znači, kad nas je otac dočekaao na granici Albanije i Makedonije, i kad smo nastavili za Albaniju, sećam se da sam se probudila usred noći i bili smo blizu Drača. Mislim, cela ideja mojih roditelja o idealnoj i utopijskoj Albaniji se raspala u tih deset inuta pogleda na Drač. Dobro je, međutim, bilo zbog porodičnog jedinstva i zbog potrebe da budemo blizu oca, odlučili smo da preduzmemo taj korak i odemo da živimo u Albaniji.

Prva godina, prvi semestar mi je bio jako težak. Rekla sam vam, zbog predrasuda sa kojima sam se susrela u školi. Nije da nisu pokušali da me integrišu, nije da sam se ja opirala integraciji, ali to nije bio moj prirodni habitat. Na Kosovu, imala sam vršnjake koji su se osećali kao ja, razmišljali kao ja, možda smo doživljavali iste stvari kolektivno. Čak i ako smo imali različita mišljenja, homogenizovali smo se tokom tih godina na Kosovu. I osećala sam se kao da sam se udaljila od jednog svog prirodnog dela. I, naravno, Post-pesmistu su bili veliki deo ovog osećaja.

I nakon tog teškog semestra u Tirani, naročito sa matematikom, o Bože, i sa biologijom, ali naročito sa matematikom, ja sam se vratila na Kosovo, i tu sam nastavila drugi semestar u Prištini, u „Dževdetu Dodi”, vratila sam se u moju školu. Ja i sestra... i ona bila mnogo.... Ja se i dan danas divim mojim roditeljima. Ja sada imam jednu ćerku, ima pet godina, i razmišljam da li bih mogla u onim okolnostima u kojim smo živeli tada, u okolnostima u kojim se nalazilo Kosovo tada, da li bih mogla da je ostavim, da je pustim da ide da živi negde drugde, na mesto koji ide u pravcu rata? Garantujem da ne bih. Ne mislim da bih imala hrabrosti.

Ali majka je mnogo verovala u nas. I otac je znao da je neki način došlo vreme ove naše generacije da izvrši promene na Kosovu. I dozvolili su nam da dođemo. I tako ja i sestra, mi smo živeli u Ulpijani. Same. Odlazile smo povremeno u Albaniju. Iskreno rečeno, moji roditelji su malo znali čime se ja bavim. Naročito posle 1. aprila 1997. godine. Ionako, oni su bili u Tirani u vreme velikih i teških promena i nereda, građanskih nemira posle urušavanja piramidalnih šema. Tako da, mi u Prištini, oni tamo. U oba mesta, realno rečeno, ratno stanje. Tamo u Albaniji stanje građanskog rata, na Kosovu jača srpska represija. Tako da niko od nas nije bio na sigurnom. Ali ja verujem da moji roditelji, jedan od razloga što su nama dozvolili da odemo, oni ni sami nisu znali sa čime ćemo tačno da se suočimo.

[Ovaj deo intervjuja je realizovan 17. maja, 2017]

Treći deo

Aurela Kadriu: Da li možete da nam kažete nešto o prirodi vaših aktivnosti u Post-pesimistima?

Garentina Kraja: Znači, tu je bilo, aktivnosti su se proširile. U početku je bilo skromnije, znači, sastanci da bi se konsolidovala grupa. Grupa je formirana na više načina. Uglavnom smo se svi angažovali, znači prvi krug, spomenula sam Petrita posebno, da dovedemo ljude za koje smo smatrali da su lideri u svojim zajednicama, da su dobri đaci ili ljudi koji su bili aktivni ili angažovani u školskim aktivnostima, bilo da su išli u „Sami Frašeri“ ili u „Dževdet Doda“ u tom slučaju.

U početku smo imali grupne aktivnosti, sastanke koje smo držali u okviru Post-pesimista kao organizacije. Zatim jedna od prvih stvari koju smo uradili bilo je štampanje lifleta, koji je kasnije dobio formu mesečnih novina, znači, pokušavali smo da objavljujemo „Post-pesimistu“ svakog meseca.

Imali smo i druge aktivnosti. Često smo organizovali, kako da kažem, *dance parties* [igranke], ali bile su malo više kao... nisu bile samo *dance parties*, nego je cilj bio da se okupimo, bio je i jedan bend iz tog vremena, ljudi koji su svirali, ljudi iz naše generacije koji su svirali, da se okupimo i da ih slušamo. I organizovali smo nešto, takve neke aktivnosti.

Zatim, kasnije, kada su stvari počele da budu formalne u Post-pesimistima, kada smo počeli da imamo koordinatora... izabrali smo koordinatora koji je zaista koordinirao razne aspekte organizacije. Tada smo počeli da budemo više formalni u organizovanju ovih aktivnosti i nudili ih ljudima koji nisu bili članovi Post-pesimista. Konstantna aktivnost su bila putovanja van zemlje, u formi raznih sastanaka koje smo održavali sa Post-pesimistima koji su dolazili iz drugih država bivše Jugoslavije. I to je dalo formu našim aktivnostima na Kosovu i van Kosova, kao uvek spremni da podelimo naša iskustva sa vršnjacima iz Bosne, njih se sećam jer su bili u ratu.

Zatim, sa našim vršnjacima u Srbiji, često ne baš prijatno iskustvo za mene. Ne sećam se da smo imali nekoga iz Makedonije, možda se ne sećam. Možda. Ali, uglavnom, ove su bile dve glavne grupe i, naravno, grupa Post-pesimista iz Hrvatske koji su bili dobro organizovani. Kada smo putovali van zemlje, znači, imali smo različite *workshops* [radionice] sa ljudima koji su bili naši sponzori za putovanja. Često su nam bili finansijska podrška kao organizacija, Norvežani, norveške organizacije su nas finansijski podržavale, mislim, ne država... nego humanitarna udruženja aktivista koji su videli vrednost u među-etničkom dijalogu u bivšoj Jugoslaviji. I ove aktivnosti koje su se događale van zemlje, bile su, osim dijaloga između grupa, tu su bili i razni treninzi koji su nastojali da stvore poverenje između različitih zajednica, između Post-pesimista u različitim zemljama.

Aurela Kadriu: Da li možete da nam opišete, da li ste vi učestvovali u nekom putovanju? Ova...

Garentina Kraja: Da. Sećam se, bila sam u Austriji, bila sam u Norveškoj sa Post-pesimistima. Učestvovali smo, kada se program proširio, počeli smo da učestvujemo na letnim školama. Mislim da sam bila sa Jehonom, zajedno smo išle na letnju školu na Kritu. Bila su tri-četiri putovanja kojih se jasno sećam. Bili su, znate, seminari, ne mogu da se setim detalja, bilo je mnogo društvenih aspekata među ljudima, što nam je omogućilo da razbijemo...

Osim činjenice da smo pročali o realnosti u kojoj živimo na Kosovu, ove aktivnosti su nam omogućile da vidimo ljude van, da vidimo ljude kao ljude... izvan tereta koji smo svi nosili zbog toga što smo Albanci, Srbi, Bošnjaci u to vreme. Ne mogu da se tačno setim šta je bilo, osim debata koje su često završavale u suzama... ne mogu da se setim drugih aktivnosti.

Aurela Kadriu: Da li se sećate putovanja sa Kosova do drugih mesta?

Garentina Kraja: Da, sećam se. Ponekad kad smo putovali, znači, vrlo često smo putovali autobusom, ali i avionom. Kada smo putovali avionom, koliko se sećam, išli smo preko Beograda. Nikada nisu bila dobra iskustva. Znači, često su nas pitali, znate, mi smo se plašili da će nas ispitivati... „Zašto? Ko ste vi? Zašto idete? Koji je cilj vaše posete?“ I to uvek ostane... ja sada, rat se završio pre 17 godina, ja još uvek odbijem da idem u Beograd i ne tražim mogućnosti da idem u Beograd, jer imam loše iskustvo u Srbiji tokom putovanja, strah, ne da će nam se nešto konkretno desiti, ali sam se uglavnom plašila.

Aurela Kadriu: Šta je bilo sa vama nakon Post-pesimista?

Garentina Kraja: Post-pesimisti... znači, ne sećam se kako sam se razvela od Postpesimista, jer u stvari možda formalno više nismo bili članovi organizacije. Napravili smo prostor mlađoj generaciji. Ali čega se sećam je da je 1996, kada se otvorila komunikacija sa Albanijom, moja porodica je to videla kao mogućnost za nas da se opet sastavimo kao porodica, da živimo zajedno, majka i otac znači, da budemo zajedno i da odemo da živimo u Albaniji. To je bilo 1996.

I krajem školske godine smo otišli tamo. I ovo je za mene bio, recimo, prekid sa Post-pesimistima. Zašto mi se nije činilo kao formalni rastanak je zato što su Post-pesimisti manje-više odredili moje društvo, ljude koje sam imala i sa kojima nastavljam da budem bliska. Ne znači da se mi slažemo, jer smo izabrali različite puteve, ali uprkos tome, to su ljudi sa kojima nastavljam da budem u kontaktu, nastavljam da budem deo njihovih veselja i njihovih nevolja. Tako da nikad nisam osetila da sam se odvojila od njih... jesam se odvojila od aktivnosti Post-pesimista, ali ne i od te mreže.

I mi smo otišli u Albaniji, sa roditeljima, znači, moje tri sestre i brat. I počeli smo da živimo u Tirani. Počeli smo da idemo u školu. Ja sam išla u srednju školu. Znači, četvrtu godinu sam nastavila u Tirani u septembru, sa velikom tugom, znači sa teškoćama da se integrišem u Albaniji. Imala sam dr... vidite, ona Albanija, znači, koju smo našli '96. bila je sasvim različita od Albanije o kojoj sam slušala od roditelja, od ujaka, naročito od moje majke. Bila je to sasvim druga Albanija. Sećam se prvog pogleda, bili smo u okolini Drača, blizu Rinas, kada smo se probudili, znači moj otac je došao da nas pokupi na granici sa Makedonijom, kada sam se probudila, videla sam Drač, okolina Drača, tamo nije bilo ništa. To je bila prava pustinja.

I bilo je skroz različito od onoga kako smo zamišljali Albaniju ili kako smo videli Albaniju preko onih ilegalnih antena koje smo napravili, posebno napravili da bismo mogli da uhvatimo signal Albanske televizije tokom novogodišnjeg programa. Bilo je sasvim drugačije i jako sam se razočarala. U Tirani tada, naravno, bila je jedna mala grupa Kosovara koji su već bili u Tirani u to vreme, i među ljudima koji su već bili u Tirani u to vreme bila je i Zana Nidža, mislim, ona je bila u Post-pesimistima u Prištini.

I obe smo išle u „Sami Frašeri”, nastavile smo četvrtu godinu u Tirani. Nije se potrefilo da smo u istom odeljenju. Ona je bila u drugom odeljenju, ali u istoj školi. Za mene, integrisanje u Albaniji bilo je delimično... jer sam otišla misleći da smo tu i tamo isti ljudi, isto društvo, to je za mene bilo veliko razočarenje. U prvom semestru... ja sam imala poteškoće, kako da stvorim novo društvo, iako su učenici bili stvarno dobri prema meni, ali, naravno, bilo je predrasuda kod nastavnika. Sigurno da sam i ja imala svoje predrasude koje sam projektovala na njih.

Za mene je bilo besmisleno kako je, na primer, nastavnica sociologije opisala situaciju na Kosovu kao terorizam. Tada su već bile počele tajne i gerilske aktivnosti na Kosovu. I istovremeno, ja sam videla i jedan drugi aspekt Albanije kome ranije nisam bila izložena. To je bila moja nastavnica albanskog, koja me je molila, kada god sam išla na Kosovo, da joj donesem knjige. *Rilindjin* prevod Gabrijela Garsije Markesa, na primer, književnost stranih pisaca koja je u Albaniji ranije bila zabranjena. I oni su bili, znači, '96, imali su glad za takvom svetskom književnošću.

I ja sam koristila biblioteku moga oca koju smo imali u Prištini, kad god sam putovala između Prištine i Tirane, da uzmem knjige, *Rilindjine* prevode, i da ih šaljem nastavnicima albanskog. Naravno, bilo je i teških momenata, naročito oko jezika, kako sam ja govorila, više puta se desilo da ih ne razumem. I

uopšte, zbog ovakvih stvari sam osećala da ne želim da budem u Tirani. I zamolila sam oca da me pusti da se vratim. Znači, mi smo došli za Novu godinu i zamolila sam ih da se vratim i da živim u Prištini sa sestrom, Arzanom.

Došli smo, roditelji su nam dozvolili. Ja.... Situacija, realno rečeno, i u Prištini i u Tirani, bila je ista, stvarno haotična. U Albaniji je u to vreme već počeo onaj pad piramidalnih šema. I tamo su se očekivali neredi. Naravno, nikome nije bilo ni na kraju pameti da će neredi prerasti u građanski rat u Albaniji. A na Kosovu je bilo već jasno. Počeli su napadi, bombe. Atentati, bilo je na... ako ne grešim, na srpskog rektora Prištinskog univerziteta.

I posle, bila je bomba koja je bačena na izbeglice koje su dolazile, ako ne grešim, iz Knina, iz Hrvatske, na Kosovo. Ali nije bilo žrtava, međutim, te male gerilske akcije su počele u Prištini i u drugim delovima Kosova. Počela sa ubistva na granicama, konfiskacije oružja, oduzimanje oružja. Znači, već se videlo da će nešto biti. Znači, nešto se događalo u obe zemlje.

U to vreme, *Koha Javore*, gde sam počela da radim kao deo Post-pesimista, počele su priče da se pretvori u dnevnu novinu. To je početak, kraj '96, početak '97. Već su počele obuke mladih novinara koji će da rade u novinama. I imajući u vidu da ja potičem iz porodice... od oca novinara, pretpostavljam da je to bilo privlačno. Mislim, činjenica da sam videla značaj medija, ali i činjenica da sam odrastala u mestu koje se kretalo prema ratu, prepoznala sam važnost vesti. I pratila sam ih, sećam se da sam slušala vesti od '89.

Iako nisam imala nameru da postanem novinarka, iako to nije bilo moje profesionalno opredeljenje, volela sam da pišem i volela sam vesti. To me je pratilo sve vreme dok sam odrastala. I to sam videla kao jednu dobru priliku. Dobru priliku, znate, da izveštavam, da pišem, da nastavim da pišem, da nastavim da intervjuišem ljude. U početku, znači, *Koha Ditore* je počeo... mi smo se vratile u Prištinu, *Koha Ditore* je počeo sa radom... ja sam nastavila srednju školu u „Dževdetu Dodi”, vratila sam se u svoje odeljenje nakon jednog polugođa.

Bio je težak povratak zato što mi nisu... nisu hteli da mi priznaju prvo polugođe koje sam završila u Tirani, već zbog rigoroznosti škole „Dževdet Dode” morala sam da naučim sve one lekcije koje su oni učili u prvom polugođu. Da naučim te lekcije i da polažem ispite tokom drugog polugođa. To je bilo teško polugođe, imajući u vidu da sam već počela da radim u *Koha Ditore*. Nisam nijednom bila odsutna, bez obzira što sam pronašla posao, što je bila retkost u to vreme na Kosovu. Nisam... nastavila sam da idem u školu, da učim. Dala sam svoj maksimum da budem dobra učenica, da nastavim da budem dobra učenica.

Sećam se da nam je matematiku u to vreme predavao profesor Mikel Demaj, i bez obzira na uslove rada, profesor Mikel je bio posvećen tome da od svih nas napravi matematičare. Sećam se sebe sa svim problemima koje smo imali, sa onom nestabilnom situacijom i, znate... Mikel, otišla sam na čas matematike i probala da rešim zadatke iz Bogoslovenove knjige, morali smo da rešavamo zadatke. I tako se završila četvrta godina.

Kažem vam, od 1. aprila '97. sam počela da radim u *Koha Ditore*-u. Bio je manje-više jedan sličan ambijent, kao diplomiranje iz Post-pesimista u *Kohu*. Mislim, da smo ikad imali diplomski u Post-pesimistima, to bi bila *Koha*. U *Koha Ditoreu* sam bila okružena manje-više istim ljudima koji su

bili u Post-pesimistima, Fis, Iljber, posebno njih dvojica. Onda sam upoznala Benija, Nebija Ćenu. I od prvog [aprila], zapravo u leto '97. on se vratio iz Engleske, ja sam već radila, pokrivala sam kulturne događaje do kasno, do oktobra '97.

Oktobra '97, ili u septembru, septembar-oktobar, Beni i ja smo počeli da izlazimo na teren. To je za mene bilo ... ja sam dete koji je odraslo u Prištini, ali ni u jednom trenutku, nije da nisam imala pojma kako se živi u drugim delima Kosova, moji ujaci su živeli u selu. Ali oni su živeli u selu u Metohiji, ljudi koji su imali plodnu zemlju. Objasnila sam ranije kako su bili proganjani, mislim... nisam imala pojma šta se dešava u našim selima. Ali, međutim, kod dede, kod ujaka, nisam se suočila sa siromaštvom kao u septembru '99, kada sam otišla u...

Znači, septembar '97, ili oktobar '97... u stvari, ja sam tada imala urednike, način kako je tada *Koha* bila strukturisana, naši urednici su bili ljudi koje smo poznavali od ranije. Znači, iz iste generacije, Veton, Veton Suroi je bio glavni urednik *Kohe*. Naši urednici su bili Iljber Hisa, Baton Hadžiu, Dukadin Gorani, Agron Bajrami. I jedan veliki deo pravljenja novina je bilo puno prevodenja. Tu smo naučili, jer je to bilo *learning by doing* [učenje kroz rad], mislim, nismo imali formalno obrazovanje.

Upisala sam Pravni fakultet u nadi da ću ga završiti. Otišla sam, Pravni je u ono vreme bio u privatnoj kući u Velaniji. Da, struktura, prvo su to bile novine koje su se sastojale od prevoda... nije bilo novinara na terenu, tek se pravilo, mislim, bilo je mnogo dopisnika u raznim selima i gradovima na Kosovu. I jedna grupa mladih koji su radili ovde u Prištini, novinari koji nisu bili školovani i nisu bili partijski opredeljeni, ljudi koji su bili uglavnom orijentisani ka razbijanju status kvoa. Sada, govorim o Starom Trgu.

U septembru '97. bilo je prvi put, znači, negde u to vreme, kada smo skupili hrabrost da izađemo na teren i vidimo stvarnost, kako se živi na Kosovu. I prva stanica je bila Stari Trg. Ni danas ne znam zašto smo otišli tamo. Možda zato što smo bili radoznali da otkrijemo, da saznamo, zbog potrebe da vidimo kako se živi u mestu koje je ranije... ili za koje smo zamišljali da je ranije imalo privredni značaj, kao Trepča. I kada smo otišli tamo, kao ljudi koji nisu bili mnogo upoznati sa svetskom književnošću u to vreme, ali kao ljudi koji su identifikovali siromaštvo sa Miđenom i njegovim pismima... Miđen nam je pomogao da opišemo stanje koje smo zatekli.

Otišli smo '97. u Stari Trg i tamo se sreli sa porodicama koje mere svoju egzistenciju količinom brašna i ulja koju imaju. Ovo je za mene bila realnost koju nisam mogla da vidim u Prištini i o kojoj nije moglo da se čita u tadašnjim novinama, *Bujku*, i nije bila tema razgovora na Kosovu... makar ne tamo gde sam ja bila prisutna. Izgledalo je kao da smo mi u Prištini živeli sa idejom da svi živimo na isti način, da nam je svima teško.

U Prištini je bilo jako teško, međutim srpski državni aparat bio je ovde, mislim, u Prištini, i držao je društvo pod pritiskom. Ali što se tiče ekonomije, u u smislu izlovanosti, ono što sam videla u Starom Trgu je bilo teško objasniti. Mislim, seli smo sa Benijem, vratili smo se, sećam se da reč nismo progovorili u povratku. Vratili smo se, on je seo za kompjuter, ja sam sela ispred njega i oboje smo napisali svoju verziju onoga što smo videli u Starom Trgu, i to je objavljeno pod nazivom „Siromaštvo zlatne šume“.

Znači, dali smo je na načelnoj stranici. Bilo je na naslovnoj stranici *Koha Ditore*-a. Realno, to je bio moj prvi članak koji je izlazio van pitanja kulture ili intervjua sa raznim ljudima iz oblasti kulture i umetnosti u Prištini. I u tom članku, pokušali smo sve da opišemo onako kako smo videli. Da opišemo i da donesemo u Prištinu jednu realnost koji je bila malo poznata u to vreme. Bilo je tada, ali ja nisam bila svesna toga, nisam bila svesna da jedna takva priča može da bude u svakom gradu Kosova.

Ja sam se iznenadila koliko ljudi je došlo da me pita nakon tog članka: „Da li ljudi stvarno žive tako?” Nije da u Prištini, ponovo moram da dam kontekst, nije da su u Prištini stvari bile bolje, nije bilo bolje... ali Priština nije bila izolovana kao drugi delovi Kosova. Nakon ovoga putovanja sa Benijem u Stari Trg, zvuči kao da smo bili u nekoj drugoj državi, u stvari, to je tako i izgledalo zato što smo morali da pređemo preko mnogo kontrolnih punktova, raznih policajaca, da bih smo stigli tamo sa stotinu strahova. I isto, sa stotinu strahova smo se vratili.

Posle smo nastavili sa tom idejom, znači da idemo i vidimo šta se događa. Šta se događa po kosovskim selima. Šta... da li smo svesni u kom stanju se nalazi Kosovo danas? Jer ipak smo bili deca, ja sam bila dete koje nije htelo da ostane verno status kvou koji je bio stvoren u tom periodu. Bez mnogo ideja, možda malo cinično u vezi sa situacijom u kojoj smo živeli, u čekanju promene ili nečeg konkretnog. Naravno delovao je u to vreme DSK-a, kao mirni pokret, u cilju podizanja svesti, ali nakon Dejtona, znači, bilo je jasno da mi nismo deo međunarodne agende, ni američke, niti smo deo agende bilo koje razvijene zemlje.

Međutim, u *Bujku*-u, u Informativnom centru Kosova, uvek je bilo vesti o priznanjima i velikim odlukama koje su pred Kosovom, da Kosovo zapravo jeste na međunarodnoj agendi. I to se razlikovalo od realnosti koju smo videli u Starom Trgu, i kasnije u Drenici, ljudi koji su, po mom mišljenju, izgubili sve i nisu više imali šta da izgube. Znači, jedino što im je ostalo je opstanak i goli život. Toliko. Znači, sve su izgubili, nisu imali ni hranu, ni dostojanstvo u mnogo slučajeva.

Gde... znači Stari Trg je bio prva epizoda. Druga epizoda je bila u Drenici. Krajem '97, otišli smo u selo Veliko Obrinje, u Malo i Veliko Obrinje. Išli smo sa Benijem i sa našim kolegom iz *Kohe* u to vreme, Visarom Krieziuum, fotografom. I ušli smo u jednu kuću od blata. Nije bila neka novost da vidiš kuće od blata na Kosovu. Mnogo kuća na Kosovu je tako građeno pre rata. Ali ova kuća je bila... pao je prvi sneg i ova kuća je bila... izgledala je mnogo dramatično. Znači, kuća bez svetla, sa jako slabim svetlom unutra, sa polurasturenim krovom.

I ušli smo. Pitali smo vlasnika te kuće da li možemo da uđemo unutra da razgovaramo sa njim. On nam je dozvolio da uđemo. Ali kada smo ušli, videli smo da ima samo jedna soba. Jedna soba sa golim zidovima, sa... bez tepiha, samo sa jednim tankim ćebetom na zemlji, bukvalno na zemlji. Umesto poda je bila hladna zemlja. I u toj sobi, sećam se nekog slabog svetla, neka slaba lampa. Znači, imali su struju. Sećam se jednoga ormara u ćošku, nekoliko jastuka za sedenje jedna furuna na drva u sredini.

I tako... vlasniku ove kuće, ocu, mislim, glavi porodice, bilo je teško da govori o stanju koje smo mi sami videli. Iz mog iskustva u Starom Trgu, bilo mi je jasno da je ženama lakše da govore o problemima, o potrebi da opstanu, šta im sve nedostaje, sa čime se suočavaju... i naročito da govore o hrani, obezbeđivanju hrane za porodicu. I ja sam postavila pitanje: „Da li biste mogli da mi kažete gde vam je žena? Da li mogu da razgovaram sa njom?” I on mi kaže: „Imam ženu, ona je otišla u komšiluk kod brata”. Jer oni su živeli u porodičnoj zajednici na istom imanju.

I kaže deci: „Idite pozovite majku”. I oni, umesto da izađu kroz vrata, vrata se do ormana i otvore ih (plače). U tom momentu, majka izlazi iz ormana... došla je i pružila nam ruku, meni, Visaru i Beniju. Mi nismo mogli baš ništa da pitamo. Nismo znali kako da se ponašamo (plače), u tim momentima. Možda je ovo najteža priča, mislim, tokom rata smo videli sve i svašta, ali za mene ovo ostaje najteža priča, zbog činjenice da smo tu videli, za mene, gubitak dostojanstva i sve je bilo reflektovano na toj ženi i njenom ponašanju.

Znači, ona nije ušla u orman zato što nas se plašila, ona nije ušla u orman što se... ja...ja dan danas nju pravdam, znate i dan danas nastavljam da razmišljam o toj ženi, i mislim da je jedan od razloga zašto se krila od nas u vezi sa stanjem u kome smo ih zatekli. Znači, potpuno izgubljeno ljudsko dostojanstvo. Ona se sramila zbog tog stanja, siromaštva. I ovo je za mene bilo upozorenje da na Kosovu nema povratka.

Znači, od ove tačke i dalje, u stvari tokom tog putovanja, ako ne grešim, negde u to vreme smo ponovo išli u Drenicu. Drugi put kad smo došli, spavali smo u mlinu, opet u Obrinju, Beni, Visar i ja. Krenuli smo da tražimo OVK. Bilo je već jasno da OVK postoji. Rekli su nam i seljaci u Drenici, mislim, pričali su u šiframa, sa puno teškoća. Ali, mislim, dok smo ih tražili, rešili smo da prespavamo, kako bismo izgradili poverenje sa ljudima iz Drenice, sa ljudima okolo, koje nismo imali, zapravo je za nas to bila slučajna avantura, ali smo zapravo želeli da saznamo ko su oni i da pitamo ljude iz ovih sela.

Gde... ko je OVK iskreno? Jer ako je OVK već počela da izlazi... U ovo vreme već su počeli da pričaju naveliko da po raznim selima ima nekih maskiranih ljudi, naročito u Drenici, zaustavljali su kola, i pitali su ljude.... Pitali su ljude: „Gde idete?” Oni su ih legitimisali, uzimali im lične karte da vide ko su. Ako su oni, mislim, operisali na toj teritoriji, ideja je bila da razgovaramo sa običnim ljudima koji imaju ideju ko su ti ljudi i šta su njihovi ciljevi.

Tako da, da bismo ostvarili poverenje, prenoćili smo u Obrinju. I naravno, sreli smo se s ljudima za koje smo kasnije saznali da su bili OVK. Kod nas su došli bez maski. Ali, u isto vreme kada smo se vratili iz jednog sela i krenuli prema drugom selu, tamo kod Obrinja, zaustavili su nas ispred Vodenice. Zaustavili su nas, bili su u kolima i izašli su. Bili su u uniformama i bez maski, jedna grupa ljudi. I mi smo bili u kolima sa Ademom Metom, Beni, Visar i ja. Oni su se približili. Otvorili smo prozore. Meni su se obratili: „Šta vi mislite ko ste?” „Kako možete da...”, na albanskom, naravno. Nosili su... mislim, čovek koji je razgovarao sa nama dole je nosio pantalone, a gore kamuflažu.

I: „Ko ste vi? Kuda idete? Kako smete? Vi ste špijuni. Vi, ovo... vi, ono...” Mi smo im rekli da smo novinari *Koha Ditore*-a. U svakom slučaju, znate, uz objašnjenje ko smo, naravno, lokalni novinar Kohe je bio sa nama, i on je bio kao neka preporuka jer su ga znali. On je bio iz Drenice, Srbice. Počeli su da viču na nas, počeli su da nam govore... njihov jezik se zaoštrio. I u jednm trenutku sam se okrenula ka njima i rekla: „Ne možeš s nama tako da razgovaraš. Došli smo ovde. Kako se usuđuješ? Prošli smo punktove. Uradili smo to. Otkud znaš ko sam ja? Otkud znaš žrtve koje je podnela moja porodica?”

I za trenutak on je prestao, slušao me je (smeh). Beni i Visar nisu rekli ni reč. Ni Adem. On je mene saslušao i rekao mi: „Okej. Možete da idete.” (smeh) I ovo je, znači, bilo prvo suočavanje sa OVK. Kasnije sam saznala da je čovek koji nas je zaustavio bio čovek sa nadimkom Sandokan. Nekoliko godina posle rata radila sam intervju sa njegovom ženom, udovicom, jer je on poginuo tokom rata. I

drugi ljudi koji su bili oko njega nisu reagovali, ostavili su njega da govori. Kada se završio razgovor između nas dvoje, od toga momenta bili smo slobodni da idemo gde god hoćemo po Drenici.

Oni nam... nisu nam više smetali. Sutradan smo Beni, Visar, Adem Meta i ja otišli u Prekaz. I u Prekazu nas je dočekao, mislim da je ovo bilo nakon prvog napada na Prekaz, tu nas je dočekao Hamza Jašari. On je izašao da nas sačeka ispred kućnih vrata. Ušli smo unutra i pokazao nam je kako se dogodio prvi napad. Pokazao nam je, pokazao je rukom prema stražarskoj kući, stražarskoj kući fabrike municije, još stoji tu, kao tački odakle je stigao napad. Onda nam je rekao, manje više smo hodali oko kuće, ispričao nam je šta se desilo te večeri. Kako je došlo do napada, kao iz vedra neba, nenajavljeno, i tu su ranjene dve devojčice, mislim dve devojčice iz porodice su ranjene u tom napadu.

I kada mi je rekao o devojčicama iz svoje porodice, pitala sam da li bih mogla da idem da razgovaram sa njima. On me odveo, mislim, išla sam sama, bez Benija i Visara, ušli smo u prizemlje gde su bile sve žene iz porodice. Malo sam posedela sa njima da bih mogla da ih pitam o toj noći. I kada sam izašla, pozvao nas je u odu³. Kada smo se popeli u odu, u Jašarajovu odu, ne znam možda me nekad sećanje vara, ali imam u sećanju sliku tog trenutka, bilo je sto pari cipela ispred vrata. Možda je bilo manje, ali mi je izgledalo kao da ima sto pari cipela.

I pozvao nas je unutra. Rekao je: „Izvolite, uđite u odu”. Ja sam jedina oklevala. Beni i Visar nisu oklevali ni trena. Oni su hteli da uđu. Rekla sam: „Jel bismo mogli da ne uđemo? Hajde da se vratimo u Prištinu.” Delimično zato što smo morali da prođemo policijske punktove da bismo se vratili u Prištinu i ne znam, možda... (plače). Nismo znali šta će se stvarno desiti, kakva će biti jačina sledećeg napada na Prekaz. Plašili smo se, ja lično sam se mnogo plašila, možda je to bilo... kao novinarka nije trebalo da imam tu vrstu auto-cenzure, ali imajući u vidu okolnosti, nisam želela da znam više nego što mi je bilo potrebno.

I plašila sam se da uđem u tu sobu, zbog ljudi koje ću videti i zbog toga što je bilo moguće da nas u povratku u Prištinu zaustavi policija i natera nas da damo neke informacije o njima. To se nije desilo, Nisam ušla u odu, ali nas nisu ni zaustavili. Vratili smo se u redakciju. I kad smo se vratili u redakciju, imali smo još jedan problem, kako da kažemo šta smo videli? I seli smo i pokušali da napišemo na način koji ih neće dovesti u opasnost, koji neće dovesti u opasnost ljude koje smo sreli u Drenici, ali da istovremeno bude jasno da smo se sreli sa OVK.

I sećam se kao da je bilo danas, fotografije, jer Visar... Visaru nisu dozvolili u početku da mnogo slika... ali znam da se Visar zaustavio i napravio jednu fotografiju na snegu. U snegu je pisalo OVK. Mislim, neko je napisao OVK u snegu. I to je bio manje-više način na koji smo govorili našim čitaocima. Jer naravno, uvek smo razmišljali o dobrobiti, o ličnoj dobrobiti, o dobrobiti ljudi koje smo intervjuisali, ali takođe i o dobrobiti novina, jer nismo želeli da se novine zatvore. Novine da ostanu kao sredstvo informisanja, a ne da rizikujemo da nam zatvore novine. I tako je jedini način za nas da govorimo o prisustvu OVK bio preko fotografije, kad je neko napisao OVK kao slogan u snegu. Mislim, to je bio prvi deo.

Dana 28. februara, malo posle ove posete, desio se užas u Ćirezu. Ubistva u Ćirezu. Mi smo... ne sećam se da li sam ja bila deo ekipe koja je otišla u Ćirez.... Nisam ja bila u Ćirezu, nego sam čekala slike koje

³ Albanski: Oda, muška odaja u tradicionalnom albanskom društvu.

je Visar doneo u redakciju. Grozno. Znači, slike ubijenih ljudi, uglavnom muškaraca, ali bila je i jedna trudnica. Zatim, nedelju dana kasnije, nakon Ćireza, desilo se i u Prekazu, tačno 5. marta 1998, godine.

Petog marta, zapravo tada smo imali mobilne telefone, čini mi se da smo imali, to je bilo nešto ekskluzivno... ili možda i nismo, ne znam, ili nas je Baton zvao preko Benijevog fiksno. Urednici su imali naše brojeve telefona. Bilo je jako rano ujutro, oko pet ujutro. I rekao je Beniju, mislim, rekao je Beniju: „Izgleda da je počeo napad u Perkezu. Jel možeš da dođeš u redakciju?“ Beni me je pozvao. Došli smo u redakciju, stigli su i ostali. Stigli su i Fis i Iljber.

Ceo dan smo pokušavali da se približimo Prekazu da vidimo šta se dešava, probali smo na različite načine, bilo preko telefonskih brojeva koje smo imali, bilo preko stranih novinara. Nismo uspeli. Tokom tri dana opsade Prekaza, nismo uspeli da se približimo. Došli su.... *Koha* u to vreme, *Koha Ditore* je bila kao baza za sve, jedan informativni centar po sebi. Svi strani novinari bi prvo došli tu, pre nego što započnu dan, došli bi u *Koha Ditore* da vide šta imamo, šta se dešava na Kosovu. To je bilo zato što su Kohini novinari na terenu bili jako pouzdani i neprekidno su slali u redakciju nove vesti o tome šta se dešava.

Tako da smo možda često pre svih imali informacije o tome gde su borbe ili gde su se dogodili napadi u ovom slučaju. Tako da, u isto vreme, mnogi od nas kao novinari, uprkos tome što smo novinari, počelo je da bude nemoguće da idemo na teren. Tako da smo često išli sa ekipama novinara iz stranih televizija da im služimo kao prevodioci. A kad bismo se vratili, nakon što bi bio gotov posao prevodioca, naravno da smo bili plaćeni za taj posao, ali to nismo radili zbog para, kad bismo se vratili u redakciju, pokušavali smo da pišemo svoje članke.

Znači, to je bio jedini način, jer *Koha Ditore* nije imala resurse koji su bili potrebni da se sačuvamo. Nismo imali ni pancire ni blindirana kola, znate, a odlazak na teren je za nas iz *Koha Ditore* postao opasan. U to vreme, znači, to je bilo vreme kad je policija krenula da dolazi i odvodi naše urednike na informativni razgovor, počeli su da ih ispituju o člancima koji su objavljivani u novinama. I, mislim, stalno smo imali ideju...

Mislili smo da će, zbog relevantnosti koju je *Koha* stekla za kratko vreme, da ćemo biti, kako da kažem, moram da upotrebim reč na engleskom – *hub* [centar] za međunarodne medije, mislili smo, makar sam ja mislila da je to neki štit koji nas je štitio od vlasti. Štit koji nas je spasao od Srbije. Nisu nas dirali, jer kad bi nas takli, postali bi smo *headline* [glavna vest]. Mislim, ako bi neko od naših urednika ili glavnih urednika dobio batine u policiji, to bi se pojavilo kao glavna vest u stranim medijima. I verovali smo da je to naš štit.

Ali i činjenica da smo mi išli kao prevodioci za strane medije, CBS, ABC, BBC, Rojters, i to nam je, meni lično, davalo štit iza koga smo mogli da radimo svoj posao. Znači, bili smo tamo i igrali smo dve uloge. Bili smo fikseri i interpretatori, ne koristim reč prevodioci, jer je to zapravo bila interpretacija, mi smo takođe davali kontekst onome što smo videli, i [bili smo] novinari. Znači, dve uloge smo igrali u to vreme. Profesionalno, za mene, to je bila posebna škola. Novinarka, ja sebe zovem slučajna novinarka, u smislu da sam volela vesti, volela sam da pišem, ali nisam bila školovana za taj posao.

Naš posao na terenu, to je bila '98, '97, '98, '99, to nam je bila šansa da radimo sa najboljim novinarima. Međunarodno novinarstvo u to vreme, strani dopisnici koji su u to vreme već imali

iskustvo koje su stekli u Bosni, dok su izveštavali o ratu u Bosni, tako da, kada su došli na Kosovo, bili su spremni, znali su šta ih čeka. Mi smo bili manje spremni za ono što je pred nama. Realno, ono šta smo videli u Drenici '97, '98, za mene je to bilo početak, ili bolje rečeno, predznak kako će izgledati rat na Kosovu.

Bilo je... kada smo videli Prekaz, znači one ruševine u Prekazu, leševe u Ćirez, bilo nam je jasno kako će da teku stvari iduće godine na Kosovu. Iduće godine, godine koja počinje. Naravno, realnost je bila užasnija nego što smo mogli da zamislimo. Možda je i to... realnost, između Prištine, gde se život nastavljao u uslovima represije, i unutrašnjosti, gde su bili stalni napadi i gde su bili sukobi između OVK i srpskih snaga, ili gde su bile gerilske akcije, onda nesrazmerne odmazde srpske strane prema albanskim selima koje nikog nisu poštedele.

Bilo je teško spojiti ovde dve realnosti u glavi i često smo sebe videli kao prenosioc poruka o onome što se događa, skoro kao prenosioci poruka o onome što se događa. Znali smo da nam je to možda poslednja noć sa društvom u kafiću u Santeu. Možda nam je to bila poslednja noć sa tim ljudima kod *Hani i Dy Robertëve*. Možda nije mnogo ljudi mislilo na isti način, ali pošto smo tokom dana videli sve što se dešava na terenu, vratili bismo se u Prištinu i ljudi bi pitali: „Šta se dešava?“ Bilo je teško sedeti i pričati im šta se dešava. Naravno, rekli smo im za novine, to nije bila tajna, ali bilo je teško ljudima dati vest da ono što dolazi izgleda jako strašno.

Aurela Kadriu: Kako ste komunicirali sa porodicom za vreme dok ste bili ovde?

Garentina Kraja: Mi smo se čuli često. Znači, majka je često dolazila da nas obiđe. Pokušavala je da dolazi jednom mesečno da obiđe mene i Arzanu. Arzana je nastavila sa školom, dok je majka dolazila da nas vidi, da bude sa nama. Ona je putovala. Pa i mi smo putovale. Išle smo da se vidimo sa roditeljima, da se vidimo sa naše dve sestre i bratom. Taj period, znači, '98, sećam se leta '98, velikog dela leta '98, kada je bila ofanziva u Orahovcu. Ja sam u to vreme bila u Albaniji i jedva sam čekala da se vratim na Kosovo, jer sam htela da budem tu kada se dešavaju takve stvari, želela sam da izveštavam.

Zaboravila sam da spomenem jedan aspekt koji je jako važan. Pre dolaska svetskih medija na Kosovo, *Koha* je osnovala jednu informativnu mrežu u formi *newsletter* [bilten], digitalni *newsletter* na engleskom, i jedan veliki deo našega rada je bio tu. Znači, sve vesti koje smo primali sa terena i fotografije su korišćeni da se napravi neka vrsta *digest*-a [kratkog pregleda] uveče, to smo delili, i to se nastavilo. Znači, ovo što sada govorim je '98, kada je internet bio dosta ograničen. Jako malo ljudi je imalo e-mail adrese, ali mi smo pokušavali, sa našim kapacitetima, da delimo vesti o tome šta se događa na Kosovu.

Posle '98, marta '98, to je bilo gotovo nepotrebno, zato što su glavni svetski mediji došli na Kosovo, i od tada Kosovo nije prestalo da bude u glavnim vestima do 12. juna '99. godine.

Aurela Kadriu: Kakva je bila, mislim, '99. za vas?

Garentina Kraja: Znači, '98. je išla svaki dan ovako: teren–Priština, teren–Priština, malo Albanija. Bilo je u oktobru čini mi se. oktobar '98, situacija je počela da se malo popravlja jer je počelo primirje. Ali primirje je zapravo bilo kao priprema za rat za obe strane. Priprema za rat za OVK. Priprema za rat za

Srbiju. Naravno, u to vreme bili su posmatrači OEBS-a na Kosovu OEBS-ova verifikaciona misija na Kosovu. I sad, često, sve do '90 [ne], do 15. januara '99, u njima smo često videli spasioce. Znači, ne sme ništa veliko da se desi ovde jer su OEBS-ovi posmatrači na terenu.

Ta situacija se promenila 15. januara. Naravno, u ovom periodu se samo pričalo da će se sazvati jedna međunarodna konferencija za Kosovo. Normalno, Kosovo je sad već bilo podeljeno, sa jedne strane bio je aktivan DSK, s druge strane OVK. Oboje... među njima je bila velika tenzija. Bile su tenzije na lokalnom nivou. Bile su verbalne tenzije na centralno nivou. Bilo je i nekih ličnosti koje su pokušavale da postignu pomirenje između dve strane. Ali za nas, mislim, kao novinare, naše oči su bile na terenu. Šta se dešava u Kišnoj reci? Šta se dešava u Labu? U Labu, posebno spominjem Lab jer je u to vreme, ako je postojalo mesto gde smo videli znake konvencionalnog rata na Kosovu, to je bio Lab.

Zato što za vreme... Verifikacione misije na Kosovu, njihovog prisustva ovde, OVK je počela da otvara vrlo duboke rovove. Srbija je nastavila da dovozi kola, mislim, ona sofisticiranija vozila, blindirana vozila. Zapravo, polako su počeli da ubacuju vojsku u rat, da vode konvencionalniji rat. Da vam kažem, bez obzira što se i dalje izveštavalo o borbama na terenu, za nas je ovaj period, oktobar-januar '98.... {zvoni telefon} izvinite... i dalje se izveštavalo, prioritet je bila međunarodna diplomatija oko Kosova.

Znači, ako se vratimo na prve stranice *Koha Ditore*-a, one govore da smo se u to vreme više bavili sa: „Šta je rekao Kristofer Hil kao američki predstavnik za Kosovo? Šta je rekao Milošević? Šta je rekla OVK? Šta je rekao DSK?“. Znači, više su se pratili politički događaji, ali se nisu izgubili iz... uglavnom, dopisnici koji su pratili događaje koje smo pokrivali zavisno od sporadičnih borbi koje... kažem sporadičnih, jer ipak je bilo primirje koje je poštovano u tom periodu.

Znači i ovo, ovo nam je dalo šansu da se malo udaljimo sa terena i da se vratimo političkom narativu cele stvari. Pitanja koja su imala za cilj da se sazna ko je OVK su se nastavila u ovom periodu. „Ko su ti ljudi? Odakle su došli?“ U to vreme, počeli smo da intervjuišemo neke od komandanata OVK. A oni su počeli da budu otvoreniji za medije. Znači, govorim o letu '98. do početka '99, kada samo počeli da saznajemo imena njihovih političkih predstavnika koji su počeli da artikuliraju njihove političke zahteve.

Zatim, 15. januara '99. ova ideja međunarodnog prisustva je okončana nakon događaja u Račku. I ja sam išla u Račak dva dana nakon masakra, kada su skupili, kad se desila velika bitka oko tih tela. Beni je bio među prvim novinarima koji su otišli u Račak. I, znači, kad se vratio, vratio se sa Iljberom, Batonom, Albanom Bujarijem, našim fotografom. Bili prestravljeni onim što su videli. Ubijeni civilji, upucani, ubačeni u korito. Izvestili smo o događaju, izveštavali smo, svi svetski mediji su izveštavali o tome, i to je viđeno kao kraj, zapravo, kao početak međunarodnih napora za konferenciju koja će stvoriti, iznaći političko rešenje, jer je rat ponovo počeo, znači, eskalirao bi na Kosovu.

Četvrti deo

Garentina Kraja: Kada sam otišla u Račak, tamo se razvila jedna velika bitka za, za ona tela u to vreme. Hteli su da izvuku tela iz Račka, Danica Marinković, tako se zvala, specijalna državna tužiteljka Srbije na Kos... faktički Kosova, ali iz Srbije, htela je da izvuče tela odatle. U isto vreme, Finska je poslala misiju patologa, kao nezavisnu misiju patologa da utvrdi da li je u Račku došlo do masakra ili

ne, da li se desilo ubistvo civila. Sećam se, znači, ljudi iz sela, s druge strane, stanovnici Račka, pokušavali su da sahrane ljude koji su ubijeni. Njihova tela, tela ljudi koji, svih ljudi koji su ubijeni u Račku, ležala su u seoskoj džamiji. Jako mala seoska džamija.

I ja sam bila tamo, znači, bila sam svedok te bitke, oko tih tela, da se preuzmu tela iz Račka. Uključujući i identifikaciju koju su deca radila za svoje očeve. Ovo je bio jedan od najtežih momenata u ono vreme. Zatim, posle ovoga, nastavilo se sa Rambujeom, bio je Rambuje, bili su pregovori u Parizu, uz sve interne probleme političke klase Kosova, neslaganja oko toga ko će voditi delegaciju i šta treba da potpišu, a šta ne. Rambuje je potpisan. Pratila sam te događaje koliko god mi je moja uloga u novinama dozvoljavala, kad mi je davan zadatak da pratim....

I počinju, znači, dali su naređenje za bombardovanje 24. marta 1999. godine. Sada, kada su dali naređenje, znači, mi smo bili... ista atmosfera koja je okruživala *Koha Ditore* tokom te dve godine našeg zajedničkog rada je bila, mi smo bili snažni zagovornici međunarodne vojne intervencije na Kosovu i jedna od naslovnih strana koja je bila.... ne znam, u to vreme nismo radili, nije bilo smena od devet ujutro do pet popodne. U to vreme, radili smo od devet ujutro, možda smo odlazili na posao u devet ujutro i vraćali se kući oko ponoći ili jedan ujutro. Kad bilo potrebe, ostajali smo u redakciji *Koha Ditorea* celu noć, prevodeći dokumenta koja su bila deo pregovora u Rambujeu i Parizu, pokušavajući da shvatimo šta se dešava.

Sećam se kada nam je u redakciji stiglo mislim jedno... ne znam u kojoj formi je stiglo. Ili je stiglo kao predlog ili, ne znam, je bilo nešto što je cirkulisalo u to vreme u okviru *chat groups* [grupni razgovori]. Jedan slogan koji je napravio Fisnik Ismailji, u ono vreme poznat i kao Kabadahija. Danas je Fis narodni poslanik Samoopredeljenja [Vetëvendosje!] u Skupštini Kosova. Bio je logo NATO-a sa sloganom *Nike Air, Just Do it* [Prosto to uradi], i on je zamenio *Nike* sa NATO. I ovo je bilo na prvoj stranici *Koha Ditorea* koje se sećam kao jedne od poslednjih naslovnica koje smo napravili u redakciji *Koha Ditorea*

Te večeri smo bili u redakciji. Čuli smo da će uskoro biti dato naređenje za napad i nekako smo imali ideju kako će izgledati ovi vazdušni napadi, s obzirom na iskustvo u Bosni. Mnogi od nas su bili vrlo mladi kad je bilo bombardovanje u Bosni. Ali naša ideja je bila da će to trajati 48 sati, ako ne 48, onda 72, i da će se rat završiti za 72 sata. Možemo da idemo. Nema potrebe da sedimo u redakciji, ili videćemo se sutra u redakciji, hajde da idemo kući: „Vidimo se“, znate, za par dana.

Znači, mi smo otišli, otišli smo kućama te noći, nije nam bilo jasno, zapravo, nadali smo se da je pitanje dana kad ćemo se ponovo sresti. I zapravo, dokaz za to je količina hrane koju smo pripremili. Bilo je hrane za nedelju dana, ne više, koju smo pripremili, to govori koliko nismo imali pojma. Mislili smo da će to biti brza odluka, sa brzim efektom, i da će se vratiti za pregovarački sto i da će se naći rešenje za Kosovo. Te noći... ja, mislim, Arzana i ja smo živeli na prvom spratu u Ulpijani, u stanu naših roditelja.... i osećale smo da smo same, osećale smo da je jako opasno.

Živeli smo u kraju u kome su živeli i Srbi, većina njih službenici MUP-a i SUP-a, zapravo, u Prištini, policijski službenici. I odlučile smo da odemo da budemo kod Benija i njegovih roditelja. I prve noći, koliko se sećam, odlučili smo da možda nije bezbedno da ostanemo kod Benija u stanu. Otišli smo u Daraniju, u iznajmljeni stan Benijeve sestre i njenog muža, i oni su bili fikseri i prevodioci za velike

strane medije. Mislim da je Safet radio za ITN, a Rebeka za NBC News, i oni su bili ljudi koji su bili na terenu i koji su vdeli šta se dešavalo tokom te dve godine na Kosovu.

Otišli smo, znači, nama je Dardanija izgledala kao... kao prvo, nije bila neka adresa naših roditelja, nije bilo lako da se identifikujemo. Dardanija kao naselje imala je mnogo stanova. Stanovi iznad Kičme. Mislili smo da ćemo u tom kraju biti sigurniji. I tu smo bili narednih deset dana. Znači, prva bomba je pala u osam sati, kada, kada, kada, dva-tri minuta pre osam sati 24. marta, mi smo bili u tom stanu, srećni zbog toga. Mnogo smo se radovali što je počelo bombardovanje. I odmah nakon, nakon što smo čuli prvu bombu... ne znam gde je pala prva bomba... verujem na kasarnu u Prištini, ali izgledalo je kao da je dalje. Činilo se kao da je negde daleko prema Slatini, tako možda.

Nakon prve bombe, nestalo je struje i počeli da razbijaju i razvaljuju svaku radnju u Kičmi⁴, sve redom. I tada smo počeli da shvatamo kako će da izgleda ova situacija, a naročito u Prištini. Sutradan smo shvatili, kada je svanulo jutro, znači nismo imale dilemu, znali smo da ne možemo da se vratimo na posao. Bilo je jasno, nije bilo potrebe da nam neko kaže. Telefonske linije su još radile u Prištini i sećam se da smo komunicirali sa dopisnicima *Kohe* u Briselu, sa dopisnicima *Kohe* u Berlinu, i oni su nam rekli šta ima u međunarodnim vestima. Još je bilo satelitskih antena, još su radile. Mogli smo da vidimo Euronews, mogli smo da vidimo BBC i CNN, i shvatili smo da...

Bilo je, mislim, jedna od prvih vesti koju smo dobili ujutro je bila da su prostorije *Koha Ditorea* bile prve prostorije koje su napadnute u gradu; da su *Kohin* advokat i najpoznatiji kosovski advokat Bajram Keljendi i tri njegova sina, ne, dva njegova sina, ubijeni. I nekoliko dana kasnije... Baton Hodža je došao kod nas. Brzo nakon što je napustio stan u kome smo bili, čuli smo da je ubijen, Bio je mrtav, mislim, ubijen. Bilo je raznih priča u to vreme, da je ubijen dok je išao na sahranu Bajrama Keljemndija. Kasnije su rekli ne na sahranu Bajrama Keljendija, nego u stvari na sahranu Fehmija Aganija.

Znači, u mojoj mašti, znači, poznajući Batona, obe su bile moguće. Znači, imala sam utisak da bi Baton uradio nešto tako, da, Baton bi išao na sahranu, znate... i čuli smo da su ubili čuvara *Koha Ditorea* te noći (plače). Čika Redžu. Šta se desilo posle? Nasatavili su... mislim, tih deset noći u stanu u Dardaniji su bile strašno dugačke. Nismo mogli, niko od nas nije mogao da izađe napolje. Znam da sam uzela karticu *Koha Ditorea* i isekla je makazama i bacila je u toalet da bih obrisala svaki trag o nama kao novinarima i svaki drugi način da nas identifikuju sa novinama.

Zatim smo otišle, kada se bombardovanje intenziviralo, prebacile smo se na drugo mesto. Otišle smo u jedan podrum u Dardaniji, sa mnogo drugih ljudi. Otišle smo kod Arianine majke, kod Arianinih roditelja, kod njih smo se sklonili, takođe u Dardaniji. Kod njih smo ostali jednu noć. Gledali smo bombardovanje sa terase. Njihov stan je bio na višim spratovima. Ariana je u to vreme bila u Austriji i onda smo se ponovo vratili u stan u Dardaniji... neodlučne šta bismo radile i gde bismo dalje. Kako će se situacija razvijati.

Kontakt sa roditeljima, održavale smo kontakt sve dok smo imale telefone, da... sa ocem koji je uvek znao gde smo. Naravno, bile smo pod nadzorom, Arzana i ja, o nama su brinuli Benijeve roditelji. Nakon desetak dana, mogle smo da vidimo kolone. Možda nedelju dana nakon bombardovanja, ako ne grešim, mogle smo da vidimo kolone ljudi koji dolaze sa Sunčanog brega i Ulpijane, niz Kičmu, sa obe

⁴ Deo Prištine.

strane ih vodi srpska policija, prema železničkoj stanici. I mi smo realno rečeno čekali da na nas dođe red.

Koliko se sećam, 3. aprila su počeli da prazne stanove u Dardaniji, pa i naš ulaz gde smo bile smeštene. Spremile smo sve što smo imale. Imale smo u to vreme od novca dve hiljade maraka, sveukupno. Ušile smo ih u odeću, u stvari Benijeva majka ih je ušila u razne delove odeće, sa idejom da ako nas zaustavi policija, pošto je Beni bio u godinama za regrutaciju, u godinama da može da ratuje, ako njega budu zaustavili tokom našeg putovanja, da ga spasimo. Da probamo da ga spasimo tako što ćemo dati novac policajcima. Kada smo izašli ispred ulaza, vodili su nas na isti način, deo gomile, deo kolone koja ide ka železničkoj stanici, a vode je policajci sa maskama.

Znači, svi su imali maske. Imali su kamuflažne uniforme, ali plave, znači specijalne policijske jedinice. Pokušali smo da ih ne gledamo u oči. Hodali smo ka železničkoj stanici. I kad smo stigli na stanicu, nije bilo... znači, u to vreme nismo više mogli ni TV da gledamo, nije bilo struje, nismo imali ni telefon. 3. aprila.... Nismo znali ni šta nas čeka, koliko ljudi ima kod železničke stanice. Nije ih bilo puno kad smo stigli, jer je dobar deo Prištine već ispražnjen. Etnički očišćen. Puno ljudi, prijatelja, rođaka, je već otišlo. Seli su u kola i krenuli prema Makedoniji, većina njih, čuli smo da su bili blokirani na autoputu ili na putu prema makedonskoj granici.

Ušli smo u voz, kažem, to su bili trenuci užasa i straha i naravno... mada, više smo se plašili za Benija nego za mene, za Arzanu i Bibija i Muharema. Više za njih, jer bi mladiće odvodili, ili bi ih streljali ili stavili negde u zatvor... to je bio trend koji smo sami pratili u selima, kada je već došlo do ofanziva i kada su muškarci odvajani od žena i obično bi bili ubijeni. Užasan strah za Benija, šta će se desiti Beniju na putu.

Stali smo kod Uroševca. Pogledao je nas jedan policajac, bio je na platformi, platforma prazna. Celo Kosovo je tog 3. aprila izgledalo kao *ghost town* [grad duhova]. I kada smo stigli u Uroševac, voz je stao na platformi. Policajac je gledao u nas. Razmišljao je da li da uđe, ali nije. I onda, do Blaca, voz nije stajao. Kada smo stigli u Blace, bilo je policajaca pre prelaska na ničiju zemlju između Makedonije i Kosova, bilo je policajaca. Rekli su nam da izađemo iz voza i rekli su nam da hodamo železničkom prugom jer je drugi deo miniran (smeh).

Išli smo u koloni dvoje po dvoje, ako ne grešim. Hodali smo i sve dok nismo stigli do jedne šume pune ljudi. U Blacu je u to vreme, sad ne bih mogla da izmerim očima, ali mislim da je bilo milion ljudi. U stvari, bilo je negde oko 30 hiljada ljudi koji su skupili tu, kojima Makedonija nije dozvolila da izađu. U Blacu smo stajali tri noći. Benijevi majka i otac su izašli iz kampa, uspeali su da izađu iz Blaca, delimično zato što je Benijev otac bio bolestan, srčani bolesnik. Tada samo što se bio operisao, i Crveni krst ih je preuzeo i, znači, prebacio ih je iz kampa. Nakon što su otišli, mi smo ipak osetili olakšanje, jer, na kraju krajeva, nismo više bili na Kosovu i nismo bili u direktnoj opasnosti.

Sad, postojala je realna šansa da nas Makedonci prisile da se vratimo, ali s obzirom da smo bili na *no man's land*, nadali smo se da nismo više u opasnosti, prošlo je. Jako neprijatna situacija, nemam reči, užasna zapravo, u Blacu. Nedostatak hrane, ali kome pada na pamet da jede, koja hrana, koliko je bilo teško, svi smo bili u nekom *survival mode* [mislili smo samo o opstanku]. Svako od nas pokušava da stane prvi u red, kako bismo što pre izašli i otišli u Makedoniju, u drugi deo. I posle treće noći u

Blacu, sledećeg dana su dovezli autobuse i ispraznili Blace. Odveli su ljude, sve su nas prebacili u izbeglički kamp u Stankovecu.⁵

Ja, Zana i Beni smo bili u kampu. Tamo smo sreli Rona, Benijevo brata od strica. I završili smo u izbegličkom kampu. Tokom dana moj otac je putovao iz Tirane do Makedonije. Mislio je, pošto je video komšije i ljude, mislio je da smo i mi tamo. Nismo komunicirali jer nismo imali preko čega da komuniciramo. Ali on je pretpostavio da smo i mi otišle za Makedoniju. Došao je u Makedoniji makar da proba, sa onim svojim vezama, da vidi gde može da nas nađe i da nas izvuče iz kampa. Stigao je do tadašnjeg makedonskog ministra za informisanje i uspeo da ga zamoli da izvuče mene i Arzanu iz kampa. Izvukao nas je iz kampa, Beni je ostao u kampu.

Benija je posle izvukao jedan novinar ABC-ja sa kojim sam radila, producent u ABC koji je i njega poznao i rekao mu je: „*I am Tina's boyfriend* [Ja sam Tinin dečko], *Tina's boyfriend*“. I dao mu je trajpod i rekao: „Evo ti i kačket. Pravi se da si naš prevodilac“. I izvukao ga iz kampa. Mi smo se posle sastali sa Benijem u [hotelu] Holiday Inn u Skoplju i oboje smo počeli smo radimo za ABC, kao prevodioci i fikseri za ABC. I tri iduća meseca... Zapravo, ja sam zaboravila da spomenem, kada smo izašli iz kampa, moj otac nas je doveo kod jednog svog kolege, novinara Selatina Džezairija. Tamo, kod njega, smo bili nekoliko dana, u njegovoj kući. I nakon toga, otac i Arzana su nastavili put za Albaniju. Ja i Beni smo ostali, ostala sam s Benijem. Nastavila sam da radim kao fiksere za ABC tri meseca u Skoplju, nastavila sam da pratim situaciju.

U to vreme smo saznali da je Baton živ. I jedan deo naše ekipe se skupio u Skoplju i počeli smo ponovo da izdajemo novine. Počeli smo, ja sam nastavila da prevodim za ABC, ali u isto vreme sam pisala, koiko god sam mogla, za *Koha Ditore*. Živeli smo zajedno, nakon nekog vremena, živeli smo zajedno sa nekim kolegama. Tamo u Skoplju smo se okupili i živeli u jednom stanu. I 12. juna, ponovo sa ABC-jem, Beni 11. juna, a ja 12. juna, vratili smo se u Prištinu. Nakon oslobođenja, kada je potpisan Kumanovski sporazum.

Jedna od prvih stvari koju smo uradili, otišli smo da se vidimo sa Vetonom, sa Vetonom Suroiem i da se vratimo u redakciju *Koha Ditore*-a... da pronađemo *Halo Trust*, agenciju ili organizaciju koja se bavila deminiranjem Kosova. Tražili smo ih i našli smo ih, kada smo ih našli, pitali smo da li mogu da provere *Koha Ditore* za *booby traps* [mine], da možda nije postavljena neka mina. Ušli su i zajedno smo proverili i, zapravo, od toga momenta smo se vratili na posao.

Sada kada smo se vratili, ja sam otišla normalno u naš stan u Ulpiani. Odnosno, u stan mojih roditelja u Ulpiani. Pokrali su većinu stvari, sve što je moglo da se iznese, znači tepihe, nameštaj, i sve što im je izgledalo dragoceno. Našli smo razne parole ispisane po zidovima, kao poruke našem bratu. Naravno, dečaci, Srbi sa sela. I, međutim, rat je bio gotov... Sa jednim posebnim optimizmom da se rat završio i da smo se vratili našim kućama. A, u stvari, svi smo morali da počnemo život od nule, ali sve je to bilo lako, jer niko iz moje porodice nije umro.

Prvih meseci, znači '99. je bila vrlo... kraj rata je bio vrlo težak, jer kao novinari smo nastavili da idemo na teren i da gledamo posledice rata. Mislim, za ta tri meseca koliko nismo bili na Kosovu, šta se stvrno dogodilo? Prva stvar koju bi primetila po povratku na Kosovo je miris. Užasan miris leševa, mrtve stoke, spaljenih kuća. Taj miris se nije skinuo celog leta, znači celog meseca i cele letnje sezone.

⁵ Kamp u Makedoniji gde su se sklonile kosovske izbeglice tokom rata 1998 – 1999. godine.

Naravno, bilo je takvih... Kao novinarka, bila sam preokupirana NATO-om, OVK, demilitarizacijom, kako napreduje sporazum o demilitarizaciji. Ostale kolege su pratile UNMIK administraciju i njihovu šansu da stvore, zapravo, njihove napore da stvore inkluzivnost, inkluzivni odbor ili komitet na Kosovu pre pripreme sledećih izbora.

Bilo je teških trenutaka, momenata, naročito kada smo morali da se bavimo napadima na Srbe. Osvetničkim napadima. I zahvalna sam *Kohi* tog vremena što je u toj situaciji sačuvala racionalnost, [što je bila] među jedinim glasovima, velike pretnje u tim okolnostima, što se izdigla iznad situacije koja je stvorena na Kosovu posle rata, situacije nasilja i osвете. Sećam se, Veton je napisao članak koji je postao vrlo kontroverzan. Njegov urednički komentar koji je postao vrlo kontroverzan i malo je ljudi kojima se dopao, u kome apeluje na ljude da prestanu sa osvetničkim napadima, da to nije Kosovo koje svi mi želimo da izgradimo.

Putevi, posle ovoga, znači, naši putevi su se manje-više razili. Moje kolege su počele da napuštaju *Kohu* i da traže bolje puteve. Na kraju sam i ja bila među njima. U 2000... Zapravo, Iljber je otišao u Ameriku, Fisi je prešao u *Associated Press*. Beni i ja smo nastavili da budemo u *Kohi*. Beni je prešao na televiziji *Koha*. I negde 2001 godine, Fisi je otišao, otišao je da studira u Engleskoj i njegova pozicija AP-u [*Associated Press*] je bila otvorena. Sada, smatrala sam da je to moj trenutak istine. Da li želim da ostanem novinarka ili da nešto drugo uradim sa sobom. Još nisam završila formalno školovanje i činilo mi se da mi je Kosovo još uvek važno, važni kao priča. Želela sam da imam konstruktivniju artikulaciju mog iskustva, mislim, da ga pokažem negde gde će imati veći uticaj i gde ću moći da stvorim karijeru iz ove slučajne profesije.

Prešla sam da radim za *Associated Press*, mislim da sam imala 22-23 godine. Bila sam njihova dopisnica iz Prištine i sedam godina, ja sam pratila sve redom, zapravo šest i po godina, ja sam pratila različite događaje koji su bili u vezi sa izgradnjom međunarodne uprave; održavanje mira od strane NATO-a; transformiranje OVK u KZK [Kosovski zaštitni korpus]; problemi oko KZK; politički status Kosova, budućnost Kosova. Da, prvi izbori; drugi izbori; zatim martovski neredi [2004. godine]; hapšenje, zapravo optužnica protiv Ramuša, protiv Ramuša Haradinaja od strane Haškog tribunala. Sve ovo, znači, ja sam pratila do 2000... pregovori u Beču od strane zajedničkog tima za samostalnost Kosova i Ahtisarijev plan i... sve ovo sam pratila kao novinarka *Associated Press*-a, što je po sebi za mene bila neka vrsta obuke.

Znači, ako sam u *Koha Ditore*-u imala problem da objektivno artikuliram moj... da budem objektivna zbog okolnosti u kojima sam se našla, u *Associated Press*-u sam naučila da objektivnost pomaže Kosovu i društvu, pa pomaže i meni lično. Ne moram... mislim, to je bila agencija kojoj sam dostavljala činjenice, proveravala ih i pokušavala da dam kontekst događaja na način na koji su se desili. Za mene je bilo važno da imam pravu informaciju, kao i brzu informaciju, mislim, da uvek prva dođem do informacije. Na tim principima se gradio moj rad za AP. Od malog značaja je bilo koje si nacionalnosti, koje sam nacionalnosti, i to je za mene bilo jako dobro u preofesionalnom smislu.

Znači, AP je bio jedan drugi stepen profesionalizma i profilisanja. Tamo sam naišla na jednu grupu ljudi koji su radili izvanredno, koji su pratili rat, ali su sada vodili kancelariju *Associated Press*-a na Kosovu. Nastavili smo. Fisi se vratio međuvremenu. I tu smo oboje nastavili kao dva dop... dopisnika AP-a. Počela sam da pokrivam i događaje u Makedoniji i Albaniji kada je bilo potrebe. I tako, ova situacija se nastavila manje-više do 2006. godine.

U 2006. došao je jedan drugi momenat. Šta ću da radim sa sobom? Sada, roditelji su ponovo počeli da rade, da se vraćaju normalnom životu. Renovirali su kuću... znači, posle devet godina, naš život se polako vraćao u normalu. I ideja je bila šta dalje? Ja sam probala da se vratim na Prištinski univerzitet. E pa, bilo mi je jako teško da se vratim. Delimično zato što su me ljudi znali i ja njih, možda i zbog nedostatka ozbiljnosti i zrelosti da se vratim na studije. Meni se činilo da sam više imala afinitet da budem novinarka nego što sam bila posvećena studijama. A nisam mogla da radim oba u isto vreme. Ali kada su u porodici stvari počele da se relaksiraju, znači kada su roditelji počeli da imaju stabilne plate, kada smo počeli da vidimo da se situacija na Kosovu smiruje, to je možda bio jedini trenutak da razmislim o sebi.

Ovu situaciju su, pretpostavljam, još bolje videli ljudi oko mene i pomogli su mi, nominovali su me za *fellowship* [stipendiju] na Jejl, koju sam dobila, i tu su mi se otvorila vrata da uradim nešto što nikad nisam mogla, a to je da završim studije i da za sebe stvorim nešto normalno. 2006, kao deo *fellowship*-a, otišla sam i zanimalo me je da li mogu da se vratim da završim studije ili da sve krenem ispočetka. Naravno, bilo je teško upisati se na Jejl sa nivoom obrazovanja koje sam stekla na Kosovu, a posebno posle pauze od deset godina.

I kada kažem pauza od deset godina, govorim o 2000... 2006, 2006-2007. Recimo, za mene je matematika bila nepostojeći predmet. Ja sam znala sabiranje, deljenje, množenje, ali za komplikovane matematičke operacije koje su mi trebale da položim SAT⁶ ispit, što se traži za prijem na restižne univerzitete, nisam imala... te sposobnosti su mi nestale i ako... mislim, to mi je uvek bilo teško, ali posebno nakon desetogodišnje pauze, bilo mi je teško da se vratim. Mislim, šta treba da radim da popravim svoje rezultate na prijemnom ispitu.

I morala sam da se vratim matematici od početka, i išla sam. uporedo sa mojim poslom u AP-u i ozbiljnim kosovskim događajima 2006 godine, ja sam svakoga dana išla na časove matematike, da naučim matematiku ispočetka. Bilo je, ne znam, danas kažem sa svim ovim, možda bih ponovila... ali činilo mi se kao mala žrtva za postizanje cilja koji sam pred sebe postavila, da se upišem na prestižni univerzitet i da se vratim u normalu. I možda je to bila najbolja vest sa Kosova posle rata, kada sam 2007, u maju 2007, dobila vest da sam primljena na Jejl.

Onda, normalno, bila sam pored velikim odlukama. Bila sam sa Benijem, mislim, bili smo zajedno u to vreme. Već deset godina smo bili zajedno. Šta da radim? Da idem ili da ne idem? Da ostavim celu profesiju i krenem od nule? Šta da uradim? I uz veliku podršku mnogih ljudi, *it takes a village* [potrebno je celo selo], možda je potrebno celo selo da se jedna osoba pošalje u školu. Ja sam otišla, počela sam da studiram na Jejl sa punom stipendijom. Kada sam otišla tamo, znala sam tačno šta mi treba. Znala sam da želim da studiram političke nauke, ne zato što sam imala neku jasnu ideju šta bih mogla posle da radim sa političkim studijama, političkim naukama, ali htela sam da pokušam da moje iskustvo pretvorim u nešto napisano. Nešto što bi služilo kao lekcija u drugim sličnim situacijama.

Ne znam koliko sam to postigla, ali posle četiri godina, ja sam diplomirala *Cum Laude* [sa najvišim ocenama] na političkim naukama na Univerzitetu Jejl, i tokom tog perioda dobila sam priliku, mislim, Jejl je imao mogućnost za studente političkih nauka, ako žele da uzmu dodatne predmete na doktorskom nivou tokom te četiri godine, ili na master nivou, i ako žele da rade master. I ja sam to

⁶ SAT – Scholastic Assessment Test, test za vrednovanje vrednovanje školskog znanja u SAD. Prvi put se pojavio 1926. godine i služio je za akademsko testiranje studenata kao uslov za prijem na američke univerzitete.

uradila. Tako da, u te četiri godine, pokušala sam da nadoknadim to za šta sam osećala da mi je nasilno oduzeto.

Šta još? Ljudi me često pitaju: „Kakvo je bilo školovanje na Jejlu?“ Za mene, prva godina je bila pravi košmar, puna anksioznosti. Sećam se kad sam išla na čas Stivena Smita, filozofa, političara, politička filozofija, i on je pitao celu grupu, auditorijum od dvesta ljudi, pitao ih je da li znaju stihove kojima počinje Ilijada. I ja nisam znala, mislim, nije da to nismo čitali u školi, ali posle velike pauze u mom školovanju naravno da nisam imala pojma. Ali nadala sam se da sam u okruženju gde ni drugi ne znaju, i to manje-više opisuje kako sam se osećala na prvoj godini. Kad sam se okrenula, videla sam da je ceo auditorijum podigao ruku (smeh). Mislim, bilo mi je jasno da u narednoj godini moram da se zaključam u biblioteku Jejla i da učim, da nadoknadim sve što nisam mogla da naučim tokom formalnog i neformalnog školovanja na Kosovu.

E, pa možda je ovo bila najveća teškoća ili problem tih godina, morala sam da nađem balans između mog neformalnog obrazovanja, formalnog obrazovanja, mog neobičnog životnog iskustva, mog profesionalnog iskustva tokom rata na Kosovu i tranzicije i akademske ozbiljnosti akademske institucije. Da izbalansiram svoje formalno i neformalno obrazovanje. I, mislim, naravno da sam išla u školu sa ljudima koji su bili uglavnom, naročito prve dve godine, po deset godina mlađi od mene. I to je bio poseban šok. Ali sve se dobro završilo.

Kad sam diplomirala, vratila sam se na Kosovo. Nisam pretendovala, nisam tražila mogućnost da ostanem u Americi. Nisu mi se svidеле, nisu mi bile atraktivne. Nisam imala veliku volju da tražim nešto da ostanem u inostranstvo. Želela sam da se vratim na Kosovo, da se vratim porodici, naročito da se vratim Beniju. I kad sam se vratila, počela sam da radim za predsednicu Atifete Jahjagu, kao savetnica, prvo kao savetnica za pitanja bezbednosti, a zatim i za inostranu politiku. Pet godina sam bila tu i radila za predsednicu, uz različite izazove. To je bio dosta težak mandat. Za one ljude koji su upoznati sa političkom situacijom na Kosovu u to vreme, to su bile godine, bilo je pet godina polar... ekstremne polarizacije na kosovskoj političkoj sceni i nemogućnosti, u stvari velike frustracije... iako si na poziciji gde misliš da to što si insajder, da si unutra, da možeš da promeniš, da možeš da promeniš stvari na Kosovu. Demoralizuje te kada vidiš da ne možeš. Znači, kada vidiš koliko je pojedinac u okviru sistema nemoćan.

Za mene je to bilo, mislim, uvek sam bila radoznala da znam da li je važno, da li je meni važnije da budem s one strane vrata gde se donose odluke ili van. Sad znam obe strane tog iskustva. Bila sam radoznala kakav je osećaj biti unutra. Sad znam. I prošlo je pet godina. Vrlo sam zahvalna. Ljudi me pitaju kako se osećam zbog činjenice da sam provela pet godina u institucijama Kosova. Ušla sam tamo sa ideal... idealizmom i izašla možda sa razočarenjem, ali sa razočarenjem što nisam mogla da uradim više, ali na kraju dana, sa vrlo vrednim iskustvom tih godina službe.

Zašto je bilo tako, za mene je bilo mnogo značajno da radim za osobu koja prvo nije bila deo političkih partija, jer nikad nisam sebe zamišljala kao deo partijskih struktura gde moraš da služiš određenim interesima ili političkoj agendi. Mislila sam da, radeći za jednu predsednicu koja dolazi sa jednom sasvim drugačijom pozadinom, da na najbolji način mogu da pokažem svoj idealizam prema Kosovu. Naravno, sada je mnogo rano da ocenjujem taj period, zato o njemu neću dugo da govorim, jer mi je još uvek sveže da bih mogla da izvučem lekcije koje sam naučila.

Znači, kada to kažem, mislim završilo se i to je to. Nadam se da ću jednoga dana moći da podelim određene trenutke mog rada za Jahjagu, za njen kabinet, sa njen tim da bih.... ako ni za šta drugo, makar da drugima dam do znanja koliko su formativne te godine bile za državu Kosovo. Šta u bili glavni izazovi? Zašto su se događali dešavali tako kako su se dešavali? Zašto smo danas svedoci situacije u kojoj smo sada? Ali u ovom trenutku ne verujem da je za mene prošlo dovoljno vremena, ja sam, prošlo je tek godinu dana kako ne radim tamo i teško mi je da dam striktnu ocenu tog vremena.

Aurela Kadriu: I posle toga?

Garentina Kraja: I posle, da. U decembru, zapravo u septembru 2016. godine dok sam radila kod Jahjage, Beni je imao šansu da poslovno napreduje. U međuvremenu, jer sam zaboravila da spomenem jedan važan trenutak, postala sam majka u julu 2012, Dalijina mama. Sad, za mene, to je bilo... celog života sam bila poznata kao ćerka Mehmeta Kraje, žena Nebija Čene, sad imam još jednu etiketu. Sad sam Dalijina mama. Tako da, mislim, Dalia, pre pet godina... Žao mi je što sam u to vreme rodila Daliju, mnogo sam radila u kancelariji Predsednice i delila sam njeno odrastanje sa drugim ljudima. Sa porodicom, sa njenom dadiljom, sa Benijem, ali nisam bila sa njom sto posto vremena.

Tako da, kada se Beniju pojavila prilika da poslovno napreduje, kao viši nadzorni producent AP-a za Izrael i Palest... palestinske teritorije, to mi se učinilo kao dobra prilika za mene da napravim pauzu. Da se povučem i malo više se vratim Daliji kao mom prioritetu, i da u isto vreme pomognem Beniju, da mu budem podrška. On je meni bio ogromna podrška, naročito za vreme onih godina školovanja. Ne verujem da bih mogla da diplomiram na Jejl i ne verujem da bih imala onaj moj mir, ne mir, nije dobar izraz, jer je tih godina bilo svega i svačega osim mira. Ne verujem da bih imala... potporne stubove za te četiri godine na Jejl....

Bila je jedna žena koja je prvo bila zamenica direktora za program na Jejl, *Yale World Fellows Program*, Kel Ginsberg, koja me je gurala čak i u trenucima kada sam se predavala, kada mi je ostalo samo 24 časa da podnesem prijavu za Jejl. Ona je tražila da završim esej, prijemni esej. Ana, koja, Anna Di Lellio, koja je bila uz mene u svakom koraku i možda je bila osoba koja je najbolje razumela koliko je teško i važno bilo za mene da završim ovo poglavlje, da zatvorim ovo poglavlje. I, naravno, Beni koji je verovao mene, da mogu to da završim (plače). Ne znam šta više, nemam više...

Aurela Kadriu: I onda ste se preselili u Jerusalim?

Garentina Kraja: Da, preselili smo se u Jerusalim. Sada o Jerusalimu. Jerusalim... Znači, ja sam otišla u Jerusalim u decembru 2016, pri kraju mandata Predsednice. Nastavila sam da savetujem Predsednicu u skladu sa ulogom koju sam ja imala, ali sada na daljinu. Znači, ja sam nastavila da pišem referate, govore, to je bio jedan od mojih zadataka. Ne samo moj, ali jedan od mojih zadataka kao dela tima do aprila. U aprilu, kada je Predsednica završila mandat, vratila sam se, mislim u junu, na Kosovo. Predala sam svoje telefone i druge stvari koje su bile kod mene od mandata, i zvanično sam zaključila svoje aktivnosti u institucijama Kosova.

I od tog momenta.... Nisam imala laku godinu u Jerusalimu. Izvanredno lepo i interesantno mesto. Dobro je da sam tamo da podržim Benija i da se više posvetim Daliji. Ali lično mi je malo teško, jer mogu da vidim da je to još jedan trenutak kad treba da ponovo otkrijem sebe i šta želim da radim. I posle jedne godine u Jerusalimu, ponovo sam se vratila na Kosovo na pet meseci da predajem na AUK

[Američki univerzitet na Kosovu]. Kao deo... želela sam da predajem, ne zato što sam dobra u tome, nego zato što sam mislila da to može da bude doprinos koji mogu da vratim Kosovu, zbog mog akumuliranog iskustva, ali i zbog sećanja za koje se plašim da bleđi na Kosovu.

Znači, nema, ne referišemo se na prošlost. Nemamo mnogo ljudi koji govore o prošlosti. Svima nam je mnogo teško da stavimo prošlost, koju smo iskusili kao generacija, u kontekst sadašnje situacije. I često puta, u isto vreme, predavanje mi pomaže da idem napred. Jer vidim koliko mlada generacija ima malu svest o prošlosti. Možda im to omogućava da idu dalje neopterećeni, bez konteksta. Možda sa znanjem, da, želela bih da imaju više znanja, ali da ne budu opterećeni idejom da treba nešto da rade zbog ideje idealizma. I ja pokušavam da ih ohrabrim da vide šta je oko njih.

Aurela Kadriu: Koje predmete predajete na AUK?

Garentina Kraja: Ja sam, ovoga semestra, ja sam držala dva, *Faith and Globalization*, [Vera i globalizacija] i Politike zemalja u razvoju. Za obe ove teme sam zainteresovana i sa stručnog aspekta. Ja pokušavam da inspirišem studente i da ih naučim koliko god mogu, uglavnom ih ohrabrujem da pogledaju oko sebe. Njihovu sredinu. Da pokušam da ih zainteresujem za ono što se dešava van Prištine. Ja verujem danas, kao što sam verovala '98, da je jedan od glavnih izazova i dalje odvajanje grada od ruralnih delova Kosova. Mi ne poznajemo našu zemlju koliko treba. Mi nemamo... recimo, jedan deo našeg društva je napredovao mnogo više, dok je drugi deo ostao u zaostalosti i verujem da će naš razvoj zavisiti od tih... Ne samo zavisiti, nego će biti prekinut zbog razdvajanja ova dva nivoa našeg društva.

Aurela Kadriu: Ako nemate ništa da dodate, ja bih zatvorila ovaj intervju.

Garentina Kraja: Ne, to je to.

Aurela Kadriu: Puno vam hvala.

Garentina Kraja: Hvala i vama.